

PRIHVATANJE s distance

Stavovi prema homoseksualnosti, biseksualnosti,
transrodnosti i interspolnosti u Bosni i Hercegovini

SARAJEVO, 2023.

PRIHVATANJE S DISTANCE

Stavovi prema homoseksualnosti, biseksualnosti,
transrodnosti i interspolnosti u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2023.

Edicija Ljudska prava

Publikacija broj 89

Sarajevski otvoreni centar

Naslov: Prihvatanje s distance: Stavovi prema homoseksualnosti, biseksualnosti, transrodnosti i interspolnosti u Bosni i Hercegovini

Urednica: Emina Bošnjak

Lektura: Sandra Zlotrg

Prevod: Context o.d.

Prelom i dizajn: Renato Juričev

Izdavač: Sarajevski otvoreni centar

Za izdavača: Emina Bošnjak

© Sarajevski otvoreni centar, www.soc.ba

ISBN 978-9958-536-79-3

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod ID brojem 56633862

Nekomercijalno umnožavanje, fotokopiranje ili bilo koji drugi oblik reprodukcije cijele publikacije ili njezinih dijelova je poželjno, uz prethodno informisanje izdavača na office@soc.ba i saglasnost izdavača. Sadržaj ove publikacije je isključiva odgovornost njenih autora_ica.

Publikacija je izrađena uz podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID). Sadržaj publikacije isključiva je odgovornost Sarajevskog otvorenog centra i nužno ne odražava stavove USAID-a niti Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

PRIHVATANJE S DISTANCE

Stavovi prema homoseksualnosti, biseksualnosti,
transrodnosti i interspolnosti u Bosni i Hercegovini

Sarajevo, 2023.

Sadržaj

Sažetak	2
1. Uvod	4
2. Metodologija istraživanja	6
2.1. Cilj istraživanja	6
2.2. Ključne metodološke bilješke	6
2.3. Struktura uzorka	7
3. Opći rezultati istraživanja	8
3.1. Poznavanje pojma LGBTI	8
3.2. Mišljenje i stavovi o LGBTI zajednici	11
3.2.1. Coming out	12
3.2.2. Stavovi o LGBTI osobama	13
3.2.3. Odnos između roditelja i djece	16
3.2.4. Nasilje nad LGBTI osobama	17
3.3. Mišljenja i stavovi prema ljudskim pravima LGBTI osoba	18
3.3.1. Pravno priznavanje istospolnih partnerstava	19
3.3.2. Nivo podrške ljudskim pravima LGBTI osoba	20
3.4. Percepcija problema LGBTI zajednice	22
3.5. Stavovi prema transrodnim osobama	23
3.6. Društveni uticaj na javno mnijenje	25
3.6.1. Podrška povorci ponosa	25
3.6.2. Mediji i izvještavanje o LGBTI temama	26
3.6.3. Vjerske zajednice i odnos prema LGBTI osobama	28
3.6.4. Političke stranke i podrška LGBTI ljudskim pravima	29
3.6.5. Ključni akteri u borbi protiv homofobije u društvu	30
4. Segmentiranje: interpretacija dobijenih podataka prema demografskim karakteristikama ispitanika/ca	32
5. Zaključak	36
6. Preporuke	38
0 Sarajevskom otvorenom centru	48

Sažetak

Ovo istraživanje za cilj je imalo osigurati duboko razumijevanje položaja LGBTI osoba u BiH i faktora koji oblikuju njihovu svakodnevicu, te dati uvid u mnijenje i ponuditi razumijevanje stavova i mišljenja opće populacije u Bosni i Hercegovini prema LGBTI osobama, njihovim pravima i slobodama te LGBTIQ aktivizmu. Kroz odabrani reprezentativni uzorak od 1023 ispitanika/ce u dobi od 18 do 65 godina, istraživanje je ispitalo nivo svijesti i podrške prema LGBTI osobama i njihovim ljudskim pravima. Metodološki pristup uključivao je online anketiranje putem platforme CAWI te analizu kroz deskriptivnu statistiku i odnose između demografskih varijabli.

Rezultati istraživanja ukazuju na pozitivan trend u poznavanju LGBTI tema i osoba u bližem okruženju te promjene u stavovima opće populacije. Ključni nalazi predstavljeni su ispod.

• Svjesnost o LGBTI osobama i nivo povezanosti s njima:

45,6%

ispitanika/ca lično poznaje osobu iz LGBTI zajednice, pa se ističe relativno velika grupa s direktnim iskustvom.

Ovaj lični kontakt doprinosi promjeni stavova i empatiji prema LGBTI osobama.

• Razumijevanje homoseksualnosti/transrodnosti:

35,3%

ispitanika/ca smatra LGBTI osobe bolesnima

41,8%

vjeruje da nisu bolesne i da im ne treba liječenje

Ova promjena u stavovima u odnosu na prethodna slična istraživanja ukazuje na pozitivan trend prema prihvatanju.

• Prihvatanje u porodici

43%

ispitanika/ca vjeruje da je neprihvatljivo da njihovo dijete bude LGBTI osoba

34%

ispitanika/ca smatra neprihvatljivim da imaju LGBTI člana/icu porodice

Istraživanje otkriva da se nivo prihvatanja smanjuje unutar porodica. Međutim, odgovori ukazuju da bi inicijalne reakcije uglavnom bile nenasilni razgovori kako bi se dijete odgovorilo od seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta.

• Uloga medija:

53,4%

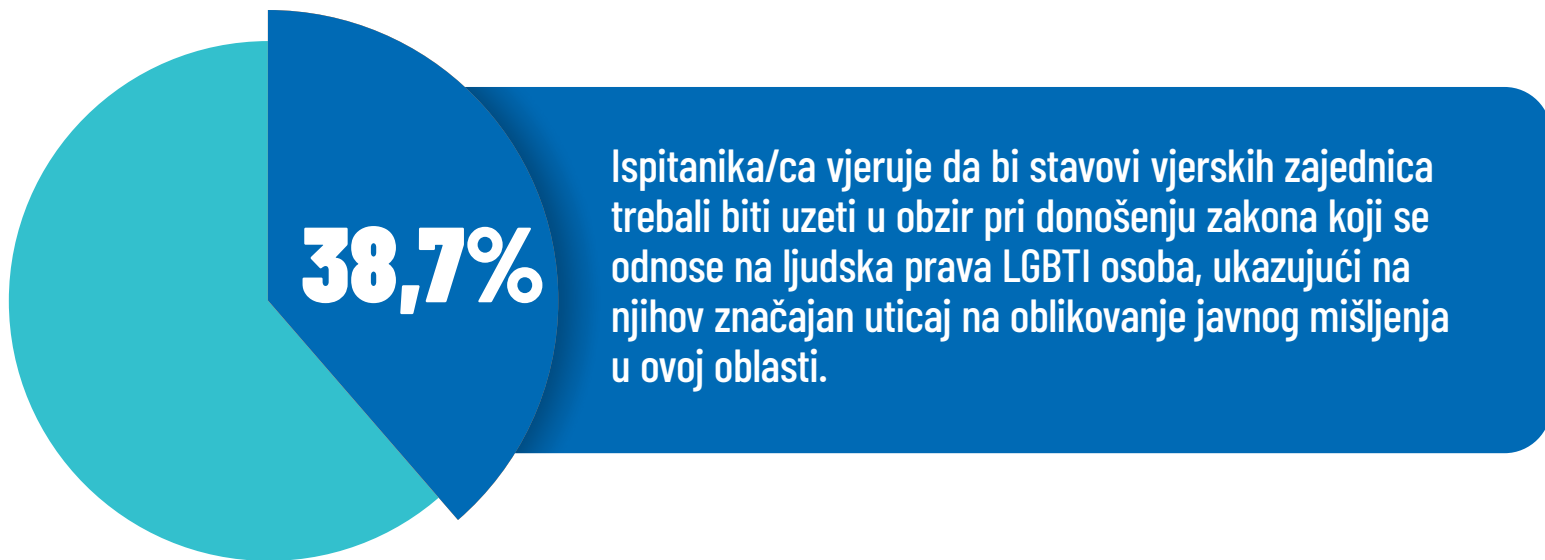
ispitanika/ca smatra da mediji profesionalno izvještavaju o LGBTI temama

43,7%

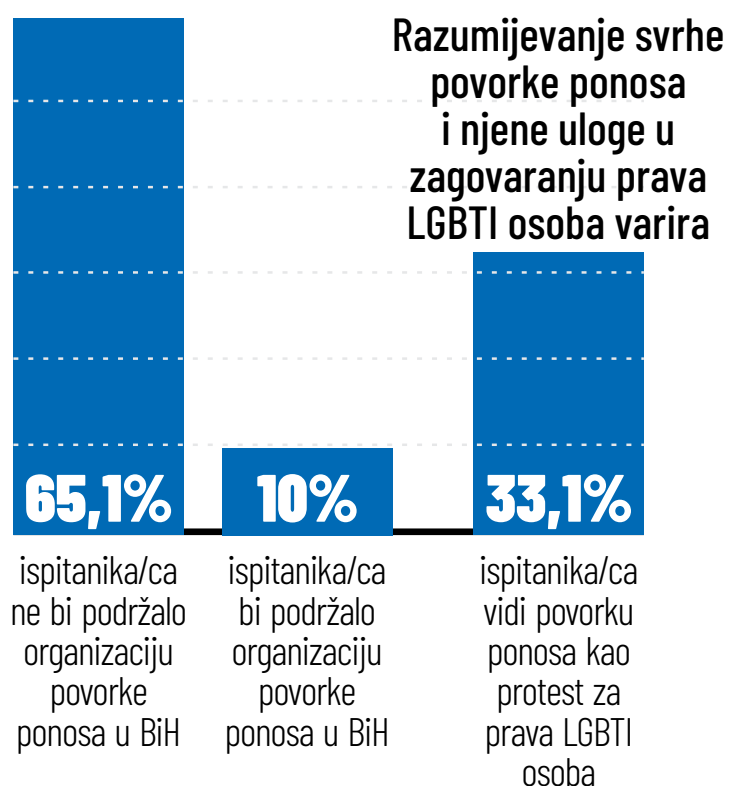
ispitanika/ca prepoznaje postojanje stvarnog interesa medija za pokrivanje LGBTI tema

Ovi odgovori sugeriraju doprinos medija povećanju svijesti javnosti.

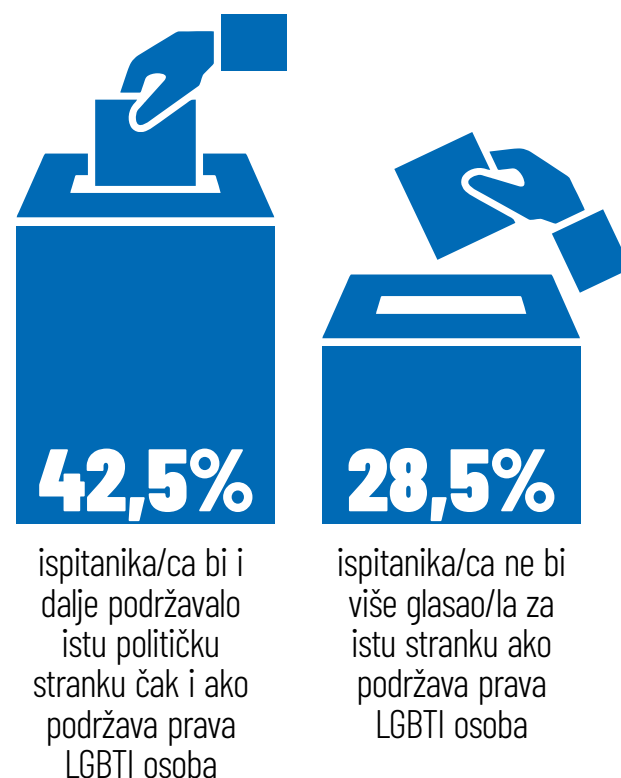
• Uticaj religije:

• Podrška LGBTI pravima:

• Politička afilijacija:

• Razumijevanje negativnih posljedica socijalne distance:

Ispitivanje identifikuje preovladavajuću percepciju ispitanika/ca o izazovima s kojima se suočavaju LGBTI osobe, uključujući nasilje, diskriminaciju i nedostatak prava. Međutim, većina ispitanika/ca prepoznaje nedostatak razumijevanja od strane društva i visok nivo homofobije kao ključne probleme inkluzije LGBTI osoba.

1. UVOD

Kada govorimo o ljudskim pravima lezbejki, gej muškaraca, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba u Bosni i Hercegovini, neophodno je istaknuti da društveni i pravno-politički napredak nužno ne prate jedan drugi te da promjene na zakonodavnom i administrativnom planu, nakon godina nereflektiranja društvenog odnosa prema LGBTI osobama, definitivno dolaze u stadij zaostajanja za njima.¹

Bosna i Hercegovina ispratila je četiri povorke ponosa i jednu pride vožnju, 10 godina održavanja festivala kvir kulture i umjetnosti te gotovo 20 godina aktivizma i djelovanja LGBTI organizacija i aktivista/kinja na unapređenju položaja i poštivanja ljudskih prava LGBTI osoba. U 2022. godini, nakon šest godina zagovaranja, usvojen je Akcioni plan za unapređenje ljudskih prava LGBTI osoba u BiH,² prva javna politika na nivou cijele države koja ima za cilj da na sveobuhvatan način definiše jasne mjere i obaveze nadležnih institucija na svim nivoima vlasti u poštivanju i unapređenju ljudskih prava i adresiranju potreba LGBTI osoba u BiH. Mada spor, pokrenuti proces regulisanja životnih zajednica parova istog spola dobio je dodatni poticaj zvaničnim zaključkom stručnog skupa predstavnika resora socijalne zaštite, unutrašnjih poslova i pravde iz čitave

¹Amina Dizdar, Delila Hasanbegović, Liam Isić, Darko Pandurević, Jozo Blažević i Lejla Huremović. 2019. Rozi izvještaj 2019. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Darko Pandurević, Delila Hasanbegović, Jozo Blažević i Nejra Agić. 2020. Rozi izvještaj 2020. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Delila Hasanbegović, Darko Pandurević, Amina Dizdar, Dajana Bakić, Jozo Blažević i Branko Ćulibrk. 2021. Rozi izvještaj 2021. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Amil Brković, Branko Ćulibrk, Delila Hasanbegović, Dina Bajrektarević i Jozo Blažević. 2022. Rozi izvještaj 2022. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Amil Brković, Branko Ćulibrk, Delila Hasanbegović, Dina Bajrektarević i Jozo Blažević. 2023. Rozi izvještaj 2023. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevski otvoreni centar.

²USVOJEN AKCIONI PLAN ZA UNAPREĐENJE PRAVA LGBT OSOBA U BIH." arsbih.gov.ba. 4. august 2022. <https://arsbih.gov.ba/usvojen-akcioni-plan-za-unapredjenje-prava-lgbt-osoba-u-bih/>.

Federacije BiH koje je na javnoj raspravi, krajem 2022. godine, okupilo Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova.³ Sam zaključak potcrtava da je neophodno da Federacija BiH donese zakon o istospolnim partnerstvima koji će uključivati što širi mogući obim prava za partnere, te ostaje kao obaveza novoj Vladi FBiH da formira radnu grupu koja će izraditi nacrt zakona.

Mada sve spomenuto ukazuje na jasan napredak i povećano društveno prihvatanje i podršku, LGBTI osobe u BiH i dalje se suočavaju s problemima kao što su: zločini iz mržnje (a posebno nasilje u porodici i međuvršnjačko nasilje), govor mržnje, diskriminacija te potpuna marginalizacija u manjim sredinama BiH. U ovom kontekstu posebno zabrinjavaju napadi na LGBTI zajednicu i aktiviste/kinje koji su se desili u Banjoj Luci u martu 2023. godine, a koji su ukazali na inertnost i manjak podrške institucija te na ukorijenjenost homofobije u javnoj i institucionalnoj sferi kao i neproporcionalnost učinka aktivističkog djelovanja na teritoriji Bosne i Hercegovine.⁴

Ljudska prava ne mogu postojati u vakuumu, niti izdvojena od društvene stvarnosti. Dugogodišnje djelovanje aktivista/kinja za ljudska prava LGBTI osoba bilo je usmjereno kako na osnaživanje LGBTI osoba i zagovaranje za LGBTI inkluzivne zakone i politike tako i na podizanje svijesti bh. građana/ki o životima njihovih sugrađana/ki drugačijih seksualnih orijentacija, rodnih identiteta i spolnih karakteristika, kako bi doprinijeli suzbijanju postojeće ksenofobije i vladajućih stereotipa i predrasuda te doveli do povećane društvene inkluzije i prihvatanja.

Dakle, slika života i položaja lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba u BiH ne može biti kompletna bez poznavanja nivoa društvenog razumijevanja i prihvatanja i stavova bh. javnosti prema LGBTI osobama i temama.

Ovo istraživanje stoga za cilj ima ispitati upravo te stavove, ukazati na potencijalni napredak u njima u odnosu na slična istraživanja urađena 2013.⁵ i 2015.⁶ godine, ispitati efekte koje su primarno aktivistički naporu u prethodnom periodu imali na društvenu inkluziju i prihvatanje LGBTI osoba te ponuditi nalaze i preporuke koje mogu poslužiti za daljnje usmjeravanje svih strateških aktera/ki u oblasti prava LGBTI osoba.

³Amil Brković, Branko Ćulibrk, Delila Hasanbegović, Dina Bajrektarević i Jozo Blažević. 2023. Rozi izvještaj 2023. Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

⁴"Saopštenje: ovo je bio organizovani zločin iz mržnje usmjeren prema LGBTIQ osobama." povorkaponosa.ba. 19. mart 2023. <https://povorkaponosa.ba/2023/03/19/saopstenje-ovo-je-bio-organizovani-zlocin-iz-mrznje-usmjeren-prema-lgbtiq-osobama/>.

⁵Zlatiborka Popov-Momčinović. 2013. Ko smo mi da sudimo drugima? Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Boell – Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar.

⁶"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. 28. oktobar 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

2. Metodologija istraživanja

2.1. Cilj istraživanja

Ovo istraživanje ima za cilj razumjeti i analizirati stavove i mišljenja opće populacije u Bosni i Hercegovini prema lezbejkama, gej, biseksualnim, transrodnim i interspolnim (LGBTI) osobama, njihovu upoznatost s položajem i pravima ovih osoba te razumijevanje kompleksnih faktora, okolnosti i situacija koji oblikuju svakodnevnicu i utiču na dobrobit LGBTI osoba koje žive u BiH. Upotrebom čvrste metodologije i reprezentativnog uzorka, istraživanje pruža vrijedne spoznaje koje mogu informisati rasprave, politike i akcije vezane za prava LGBTI osoba i time doprinijeti njihovoj inkluziji i prihvatanju.

Ovi podaci će biti korišteni za daljnje usmjeravanje svih strateških aktera u oblasti prava LGBTIQ osoba u BiH unutar civilnog društva, a primarno Sarajevskog otvorenog centra.

Ciljna grupa: šira bh. javnost, posebno osobe koje nisu senzibilisane o homoseksualnosti, biseksualnosti, transrodnosti i interspolnosti i nisu se susretale s tim.

2.2. Ključne metodološke bilješke

Uzorkovanje: istraživanje je ciljalo na reprezentativni uzorak opće populacije u Bosni i Hercegovini, u dobi od 18 do 65 godina. Veličina uzorka sastojala se od 1023 ispitanika. Uzorak je stratificiran prema važnim demografskim varijablama, uključujući spol, dob, regiju, mjesto stanovanja i obrazovanje. Ovaj pristup osiguravao je tačno odražavanje raznolikosti populacije.

Prikupljanje podataka: prikupljanje podataka provodilo se tokom juna 2023. putem online platforme za anketiranje CAWI (Computer Assisted Web Interviewing) preko Valicon panela Jaznam.ba. Ispitanici/e su zamoljeni/e da popune upitnik, što je zahtijevalo prosječno 15 minuta.

Dizajn upitnika: upitnik je pažljivo osmišljen kako bi zahvatio mišljenja, percepcije i stavove u vezi s LGBTI populacijom. Pitanja su strukturirana koristeći zatvoreni format i Likertovu skalu radi kvantitativne analize.

Analiza podataka: prikupljeni podaci prošli su kroz analizu deskriptivne statistike, omogućujući identifikaciju prevladavajućih trendova i obrazaca. Odnosi između demografskih varijabli i stavova istražili su se tehnikama poput krostabelacije.

Etička razmatranja: etičke smjernice su se poštovale tokom cijelog istraživačkog procesa, uz osiguravanje pristanka sudionika, povjerljivosti i anonimnosti. Podacima se upravlja sigurno i koriste se isključivo u svrhu istraživanja.

Ograničenja: istraživanje prepoznaje potencijalna ograničenja, uključujući pristranost samoprijavlivanja sudionika te usmjerenost prema online sudionicima, što možda ne obuhvata sve segmente opće populacije.

2.3. Struktura uzorka

Struktura ispitanika/ca u ovom istraživanju prikazana je u tabeli ispod.

Struktura uzorka (N=1023)

Spol

Muški	48%		494
Ženski	52%		529

Dob

18g - 29g	25%		260
30g - 44g	21%		217
45g - 60g	43%		439
61g+	10%		107

Obrazovanje

Osnovno	2%		20
Srednje	78%		796
Više i visoko	20%		204
Bez odgovora	0,3%		3

Radni status

Zaposleni	66%		678
Nezaposleni	9%		94
Studenti/školarci	7%		75
Domaćica, kućanica	4%		38
Penzioneri i drugo	12%		119
Bez odgovora	2%		19

Lični prihodi

Bez prihoda	5%		53
Do 780 KM	21%		213
780-1170 KM	25%		252
Više od 1170 KM	41%		421
Bez odgovora	8%		84

Bračni status

Samci	19%		190
U braku	72%		732
Rastavljeni/udovci	7%		74
Bez odgovora	3%		27

Broj članova domaćinstva

1-2	26%		262
3-4	56%		570
5+	17%		174
Bez odgovora	2%		17

Prihodi domaćinstva

Do 1180 KM	23%		240
1180-2340 KM	37%		378
Više od 2340 KM	29%		299
Bez odgovora	10%		106

Regija

USK	8%		78
ZDK+BPK	11%		115
Sarajevo	11%		115
SBK	8%		79
TK+PK	14%		148
Hercegovina	10%		107
Reg. BL	16%		169
Reg. Dobojski + DB	8%		80
Ostatak RS-a	13%		132

Tip naselja

Urbano	63%		642
Ruralno	37%		381

3. Opći rezultati istraživanja

3.1. Poznavanje pojma LGBTI

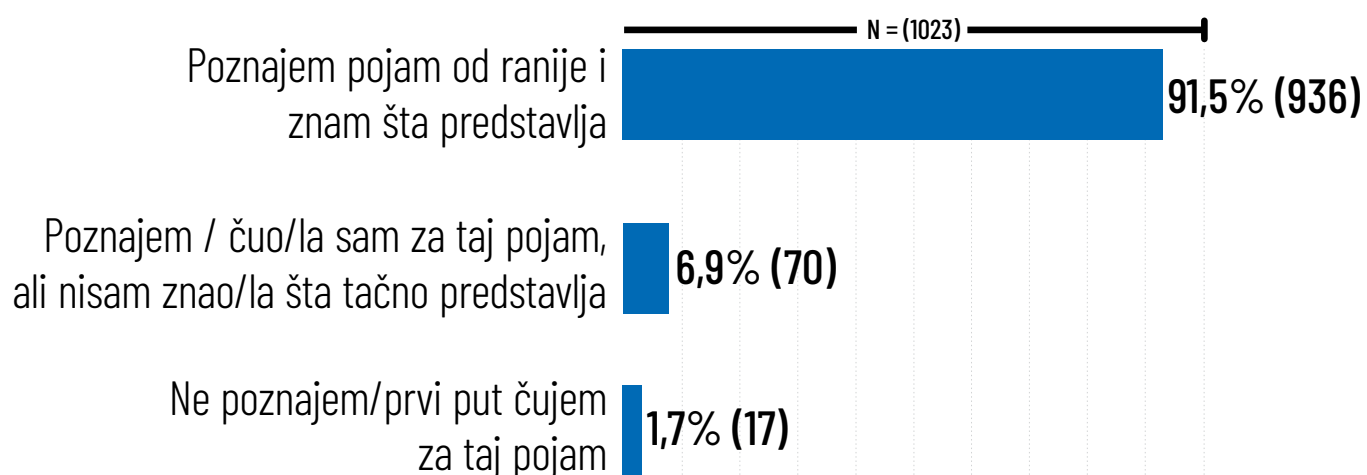
Prethodno spomenuta istraživanja stavova prema LGBTI zajednici u BiH i na Zapadnom Balkanu, naročito ona urađena 2013.⁷ i 2015.⁸ godine, ukazala su na vrlo nizak stepen poznavanja LGBTI tema te senzibilisanosti za ovu tematiku.

U istraživanju iz 2015. zabilježeno je i visoko nepoznavanje pojma LGBTI, te je tako samo 45% ispitanika/ca bilo upoznato s pojmovima lezbejka i gej i znalo da su oni dio akronima LGBTI. Kada su u pitanju biseksualne osobe, samo 35% osoba znalo je da ove osobe pripadaju akronimu LGBTI, 25% njih je to znalo za transrodne osobe, a samo 22% za interspolne osobe.

Kada je riječ o općoj informisanosti ispitanika/ca o pojmovima vezanim za LGBTI osobe i njihova ljudska prava, 91,5% ispitanika/ca izvijestilo je da poznaje pojam i zna šta on predstavlja, dok je samo 1,7% ispitanika/ca reklo da prvi put čuje za taj pojam ili ne zna šta znači.

Ispitanici/e dobne grupe 30-39 godina nešto su bolje upoznati s pojmom u odnosu na ostale dobne grupe, kao i oni s ličnim mjesečnim prihodima iznad 1200 KM. Pored toga, oni koji za sebe smatraju da nisu religiozni u nešto većoj mjeri poznaju značenje pojma LGBTI.

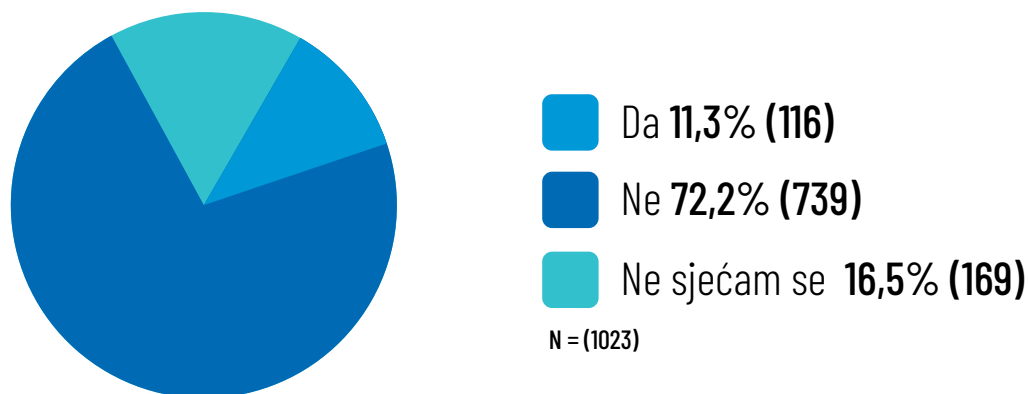
Pojam LGBTI je skraćunica koja se odnosi na lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne i interspolne osobe a da bi se jednom riječju imenovala različite seksualne i spolne/rodne orijentacije. U kojoj mjeri ste ranije bili upoznati s ovim?

⁷Zlatiborka Popov-Momčinović. 2013. *Ko smo mi da sudimo drugima? Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Boell – Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar.

⁸"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

Da li ste se Vi tokom školovanja susretali sa temama koje se tiču ljudskih prava LGBTI osoba?

Uzmu li se u obzir podaci da se 72,2% ispitanika/ca nikad tokom školovanja nije susrelo s ovom temom, te da njih 41,6% smatra da se (uglavnom) ne govori javno o temama vezanim za LGBTI zajednicu, a da ih 14,8% ne zna ili nema stav o tome, primjećujemo vrlo visoku i značajnu informisanost građana te uspjeh kampanja podizanja svijesti na ovu temu kod opće populacije.

Poznavanje tematike i samog pojma LGBTI te daljnje razumijevanje položaja LGBTI osoba u BiH vezano je i za neposredni kontakt i poznavanje LGBTI osoba. Naime, u istraživanju urađenom 2013.⁹ godine u BiH čak 73,4% ispitanika/ca potvrdilo je da ne poznaje lično nijednu LGBT osobu; istraživanje za Zapadni Balkan¹⁰ 2015. godine potvrđuje visok stepen nepoznavanja LGBTI osoba, gdje je 90% ispitanika/ca potvrdilo da ne poznaje nijednu LGBTI osobu.

U periodu između ovih istraživanja došlo je do pozitivnog pomaka u poznavanju LGBTI tematike i osoba, te je tako pri ponovnom ispitivanju stavova prema LGBTI osobama na Zapadnom Balkanu,¹¹ onom 2023. godine, 27% ispitanika/ca iz BiH izjavilo da lično poznaje LGBTI osobe.

Neposredni kontakt i lično poznavanje LGBTI osoba nesumnjivo doprinosi promjeni stavova i mišljenja te upoznatosti s LGBTI tematikom. Ovim istraživanjem potvrđen je pozitivan trend u poznavanju LGBTI osoba u bližoj okolini, te je 45,6% ispitanika/ca izjavilo da lično poznaje LGBTI osobu. Ovaj postotak sugerise da postoji relativno velika grupa ljudi koja ima neposredno iskustvo i kontakt sa LGBTI osobama, što može pridonijeti razumijevanju i empatiji prema njihovim iskustvima.

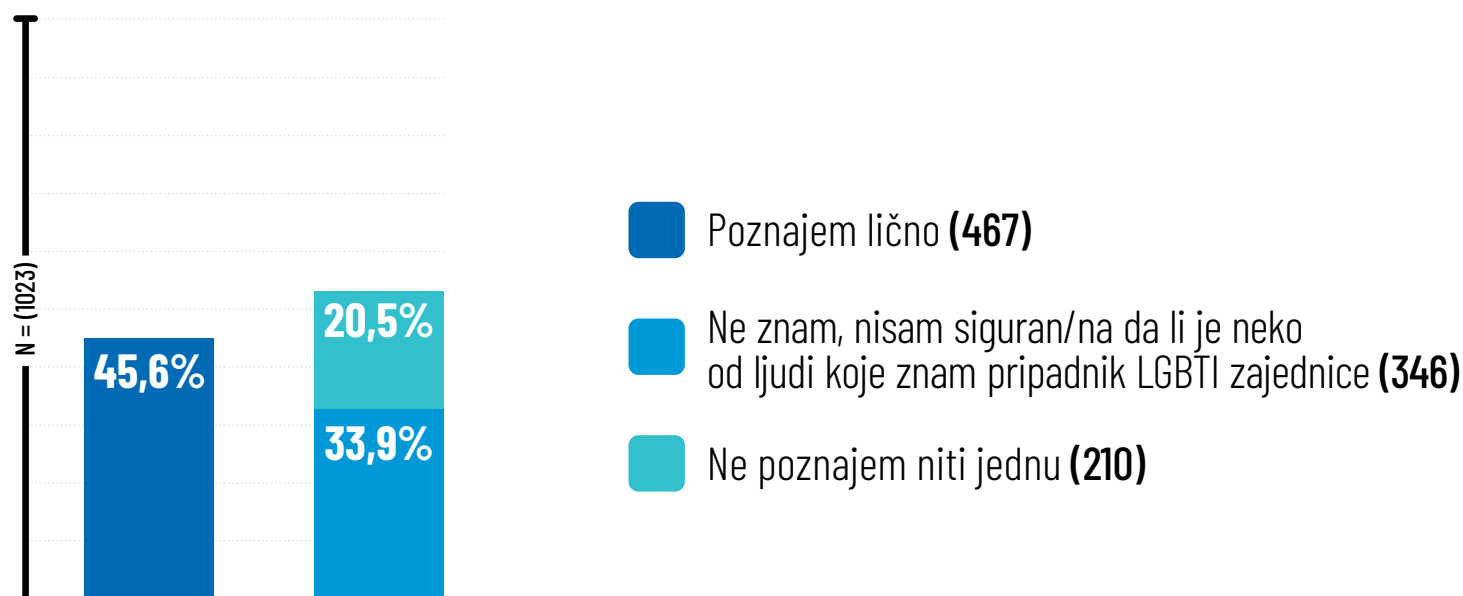
Da LGBTI osobe još uvijek nisu u potpunosti sigurne da slobodno ispoljavaju svoje LGBTI identitete u društvu, te da su primorane na prividnu nevidljivost među općom populacijom iz straha od stigmatizacije i odbijanja, govori podatak da značajna grupa od 33,9% ispitanika/ca nije bila sigurna ili nije znala da li su neki od ljudi koje poznaje članovi LGBTI zajednice, te da 20,5% ispitanika/ca ne poznaje niti jednu LGBTI osobu.

⁹Zlatiborka Popov-Momčinović. 2013. *Ko smo mi da sudimo drugima? Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Boell – Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar.

¹⁰"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

¹¹Amarildo Fecanji. 2023. *Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll*. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

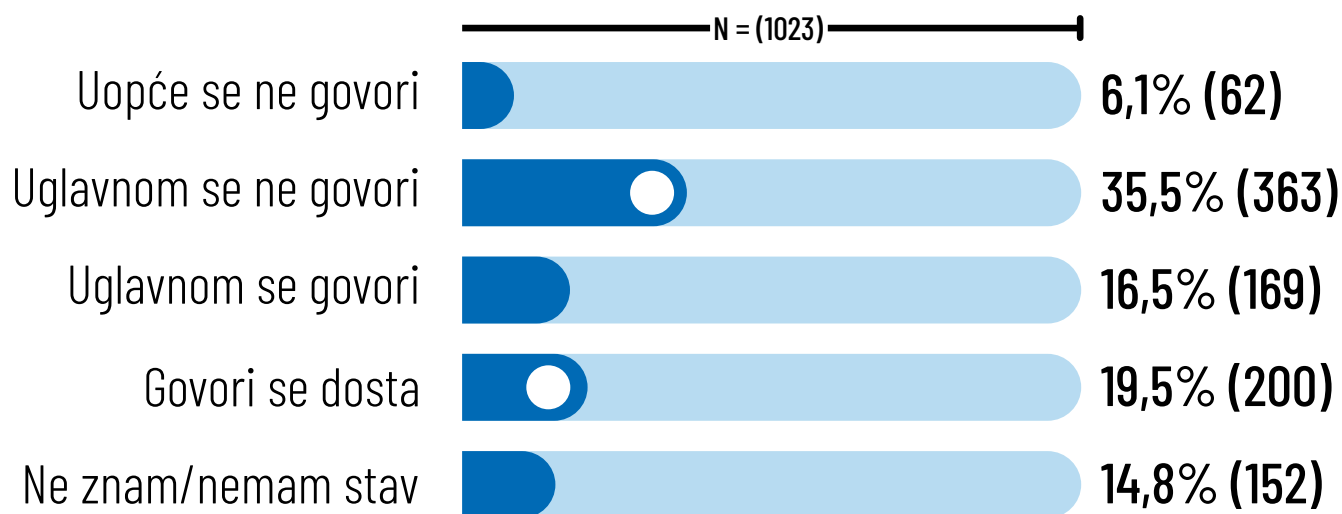
Da li lično poznajete neku LGBTI osobu?

Ovi rezultati ukazuju na potrebu za većim stepenom senzibilizacije i informisanja javnosti kako bi se podigla svijest o LGBTI pitanjima i pružila podrška osobama unutar zajednice.

Bez obzira na pozitivne pomake u poznavanju terminologije, opća populacija smatra da u javnom prostoru nedostaje informacija o LGBTI temama, te čak 35,5% njih misli da se uglavnom ne govori o ovim pitanjima. 16,5% ispitanika/ca tvrdi da se uglavnom govori o ovim pitanjima, dok ih 19,5% smatra da se dosta govori o položaju LGBTI osoba. Iako ovi postoci ukazuju na rastuću svijest i otvorenost prema temama LGBTI prava u društvu, oni upozoravaju da, bez obzira na to što u javnom diskursu postoji diskusija o ovim temama, nedostaje dublja posvećenost i konstantno održavanje interesa javnosti i medija za LGBTI teme i pomake.

Prema Vašem mišljenju, u kojoj mjeri se danas u Bosni i Hercegovini javno govori o položaju LGBTI osoba?

Sve u svemu, ovi podaci pokazuju da postoje različite percepcije o tome koliko se javno diskutuje o položaju LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. Razlike u percepciji ukazuju na različite nivoe svijesti, angažmana i prihvaćenosti ovih pitanja u društvu.

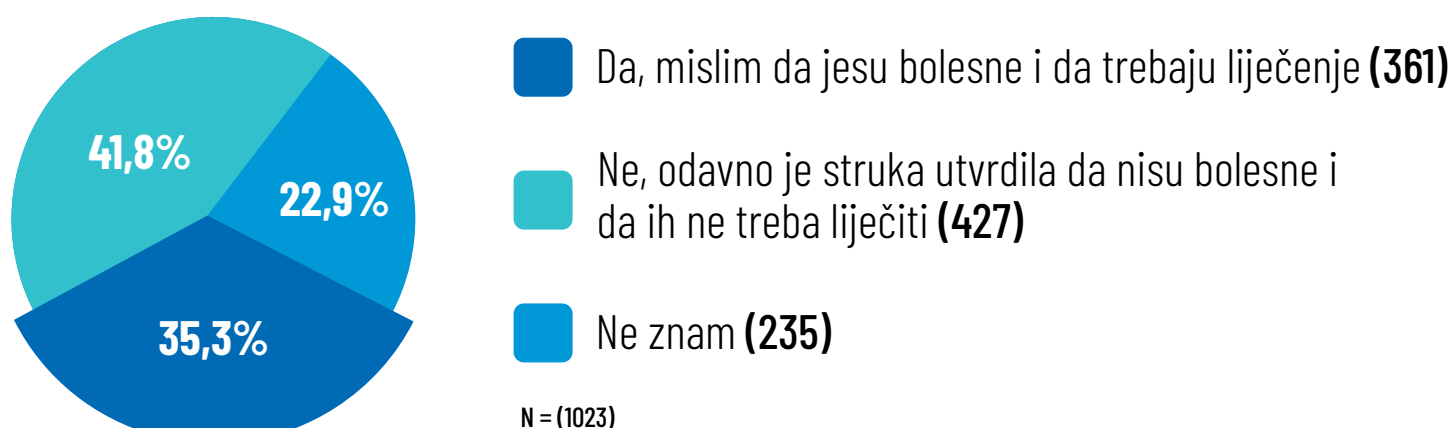
3.2. Mišljenje i stavovi prema LGBTI zajednici

Jednako kao i poznavanje pojma LGBTI, te poznavanje LGBTI osoba, mijenjala su se i mišljenja i stavovi prema LGBTI zajednici. U istraživanju za Zapadni Balkan iz 2015. godine¹² čak 59% ispitanika/ca iz BiH LGBTI osobe smatralo je bolesnim. Slična brojka ponovljena je i u istraživanju za Zapadni Balkan iz 2023. godine,¹³ 54% ispitanika/ca izjavilo je da LGBTI osobe smatra bolesnima.

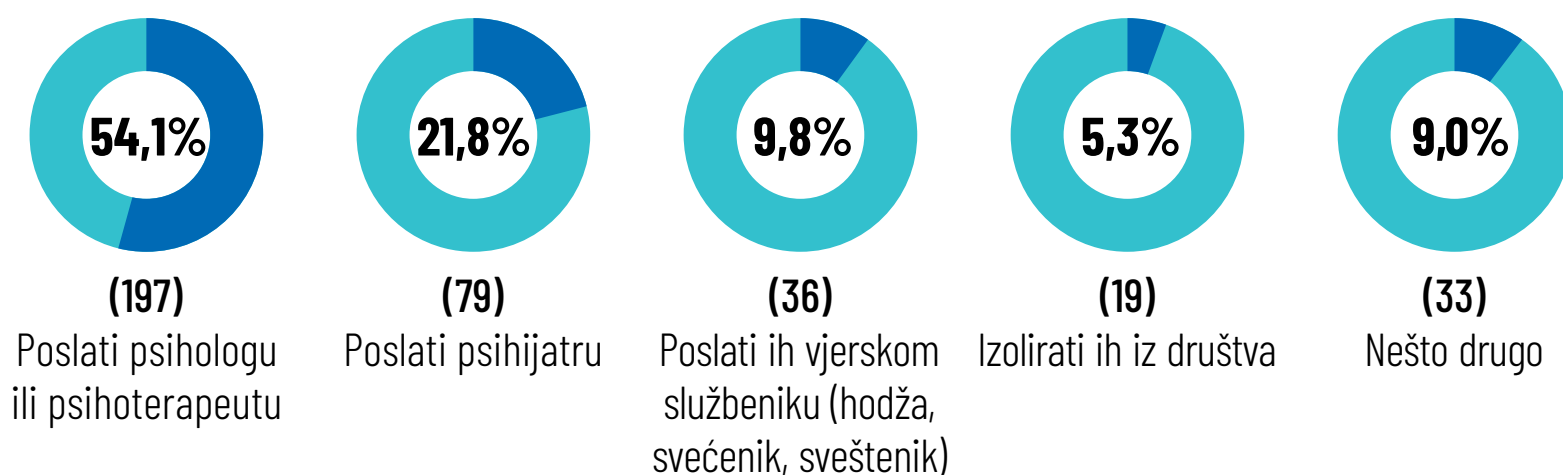
Ovim istraživanjem, međutim, ukazano je na značajniju promjenu stavova opće populacije, te je samo 35,3% ispitanika/ca izjavilo da LGBTI osobe smatra bolesnim, dok ih 41,8% smatra da LGBTI osobe nisu bolesne i da ih ne treba liječiti, a 22,9% ispitanika/ca nema stav o ovom pitanju.

Stavovima da LGBTI osobe treba liječiti skloniji su ispitanici/e dobne grupe 18-29 godina koji žive u pretežno ruralnim područjima BiH i koji sebe smatraju religioznim.

Da li smatrate da su LGBTI osobe bolesne i da ih treba liječiti?

Šta smatrate da je potrebno uraditi?

Ohrabruje činjenica da i među 35,3% ispitanika/ca koji smatraju da su LGBTI osobe bolesne prevladavaju oni (76,9%) koji bi LGBTI osobe uputili na psihološku/psihijatrijsku pomoć, dok bi 9,8%

¹²"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

¹³Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

ispitanika/ca ove osobe poslalo vjerskim službenicima, a samo 5,3% njih izolovalo bi ih iz društva. Ipak, potencijalna opasnost ovakvog "pomagačkog" pristupa jeste što bi se pod psihološkom/psihijatrijskom pomoći mogle smatrati i konverzivne terapije, te bi iz neznanja i neinformisanosti dio građana/ki BiH bio spreman LGBTI osobe izložiti ovom vidu psihološkog nasilja, što je više obrađeno u sekciji koja se fokusira na odnos roditelja i djece. Ovaj nalaz svakako poziva na dublju analizu odgovora kako bi se stekao kvalitativni uvid u krajnji cilj upućivanja na psihološku/psihijatrijsku pomoć. S obzirom na to da psihologija i medicina, kao nauke, imaju historiju homo/transfobnog tretmana LGBTI osoba te ličnim predrasudama obojenih pristupa, neophodno je otvoriti ovu temu u javnosti, ciljano raditi sa stručnjacima iz ove oblasti i osigurati da i LGBTI osobe i šira javnost imaju dovoljno kvalitetnih informacija na osnovu kojih mogu doći do senzibilisanih i profesionalnih stručnjaka/inja iz ovih oblasti.¹⁴

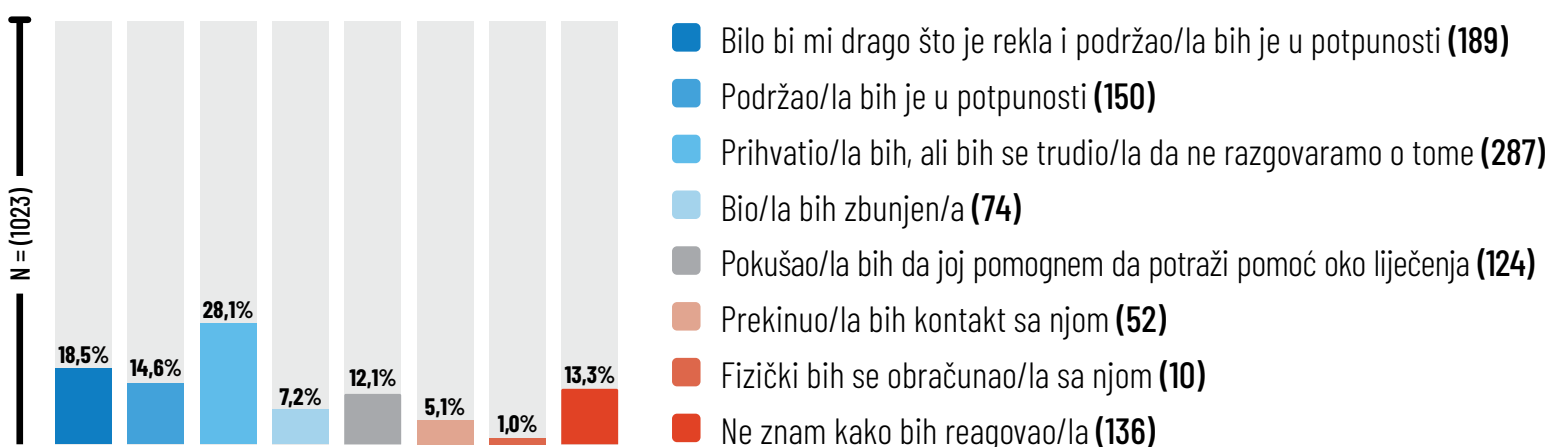
3.2.1. Coming out

Da je u periodu između 2015. i 2023. zaista došlo do promjene stavova, svjedoče i pomaci u očekivanim reakcijama na autovanje LGBTI osoba u bližem okruženju ispitanika/ca. Tako je u istraživanju za Zapadni Balkan iz 2015. godine¹⁵ samo 11% ispitanika/ca iz BiH izjavilo da bi u potpunosti podržalo LGBTI osobe u svom okruženju nakon autovanja; 25% bi ih podržalo bez razgovaranja o tome; 23% bi ih uputilo na liječenje, a čak 30% ispitanika/ca bi prestalo komunicirati s njima. U ispitivanju za Zapadni Balkan iz 2023.¹⁶ čak 24% ispitanika/ca iz BiH podržalo bi LGBTI osobe nakon autovanja, 32% bi ih prihvatilo bez razgovora o tome, 24% bi ih uputilo na liječenje, a samo 16% bi prestalo komunicirati s njima.

Ovim istraživanjem potvrđeno je da bi čak 33,1% ispitanika/ca podržalo LGBTI osobe iz svog bližeg okruženja nakon autovanja, dok bi ih njih 28,1% prihvatilo, ali bi se trudilo ne razgovarati o tome dalje, 12,1% ispitanika/ca bi ih uputilo na liječenje, a samo 5,1% bi prekinulo kontakt s njima.

Iako statistički neznatan, postotak od 1% ispitanika/ca koji bi reagovali nasilno u slučaju autovanja LGBTI osobe u bližoj okolini ukazuje da kao društvo još nismo dostigli nultu stopu tolerancije na nasilje, te zabrinjava u kontekstu posljedica koje homofobno i transfobno nasilje ima po LGBTI osobe u BiH te njihovo mentalno zdravlje i dobrobit.

Ukoliko bi Vam osoba koju svakodnevno srećete ili se sa njom družite rekla da je LGBTI osoba, kako biste Vi reagovali?

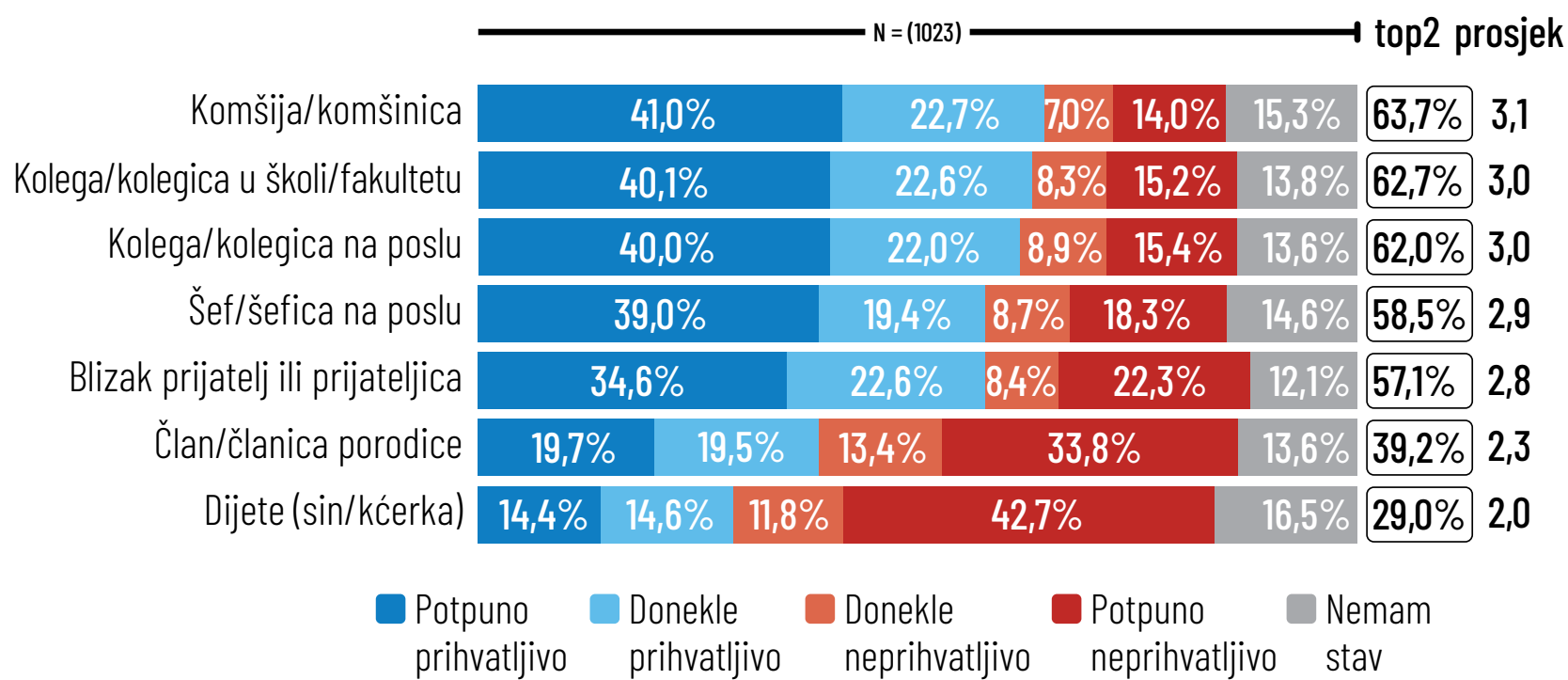
¹⁴Vladana Vasić, Marija Šarić i Zvezdana Savić. 2020. *Od podrške do prihvatanja: Priručnik za inkluzivnu psihološku, psihoterapijsku i druge vidove sveobuhvatne podrške LGBTI osobama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

¹⁵"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

¹⁶Amarildo Fecanji. 2023. *Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll*. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

Istraživanje ukazuje na to da polaritet stavova ispitanika/ca zavisi od bliskosti i stepena emotivne vezanosti u međuljudskim odnosima, te što je veći stepen socijalne distance, ispitanici/e lakše prihvataju LGBTI osobe. Tako je 40% njih potvrdilo da im je u velikoj mjeri prihvatljivo da im komšija/nica, kolega/ica na fakultetu ili poslu te šef/ica budu pripadnici LGBTI zajednice.

Međutim, kada je riječ o porodičnim odnosima, ovaj nivo prihvatanja opada, te je za 34% ispitanika/ca još uvijek neprihvatljivo da im član/ica porodice bude pripadnik/ca LGBTI zajednice, a stavovi se dodatno zaoštravaju kada su u pitanju vlastita djeca, tako da čak 43% ispitanika/ca smatra da je neprihvatljivo da njihovo dijete bude LGBTI osoba.

Ovi postoci ukazuju na neophodnost nastavka rada i povećanja vidljivosti grupe roditelja i članova/ica porodica LGBTI osoba te senzibilizacije opće populacije na pitanjima porodične podrške i prihvatanja LGBTI osoba. Mreža podrške te lično poznavanje roditelja LGBTI osoba može voditi ka dodatnoj promjeni percepcije te pomirivanju emotivnih i afektivnih stavova s generalnom podrškom LGBTI zajednici u BiH.

3.2.2. Stavovi o LGBTI osobama

Kada su u pitanju stavovi i mišljenja javnosti, vidljivo je da je neke predrasude teže otkloniti kroz vrijeme te da opstaju među općom populacijom i utiču na njen odnos i prihvatanje LGBTI osoba.

U istraživanjima javnog mnijenja Zapadnog Balkana iz 2015.¹⁷ i ponovljenom istraživanju 2023. godine¹⁸ preko 66% ispitanika/ca iz BiH smatralo je da LGBTI osobe ne bi svoj identitet trebale ispoljavati izvan svoja četiri zida.

Iako je ovo regionalno istraživanje iz 2023.¹⁹ ukazalo da 70% ispitanika/ca iz BiH ima ovakav stav, istraživanje javnog mnijenja koje je, također 2023, proveo Sarajevski otvoreni centar ukazuje na značajno manji postotak osoba koje dijele ovo mišljenje, samo 16% njih, dok je dodatnih 4% isključivo

¹⁷"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

¹⁸Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

¹⁹Ibid.

protiv promocije LGBTI osoba. Razliku u postotku možemo pripisivati različitim faktorima, a najvećim dijelom razlici u metodologiji istraživanja te reprezentativnosti uzorka ispitanika/ca.

Predmetno istraživanje ukazuje da u kontekstu LGBTI tema još uvijek postoje različite perspektive unutar bh. društva te da stavovi variraju od pozitivnih i neutralnih stavova do negativnih i konfliktnih mišljenja prema LGBTI osobama. Ohrabruje činjenica da izrazito negativne stavove ima svega 11% ispitanika/ca, te da ih samo 13% smatra da LGBTI osobe trebaju liječenje, što ukazuje na pogrešno shvatanje seksualnosti i roda te potvrđuje neophodnost dodatnog informisanja i senzibilisanja javnosti.

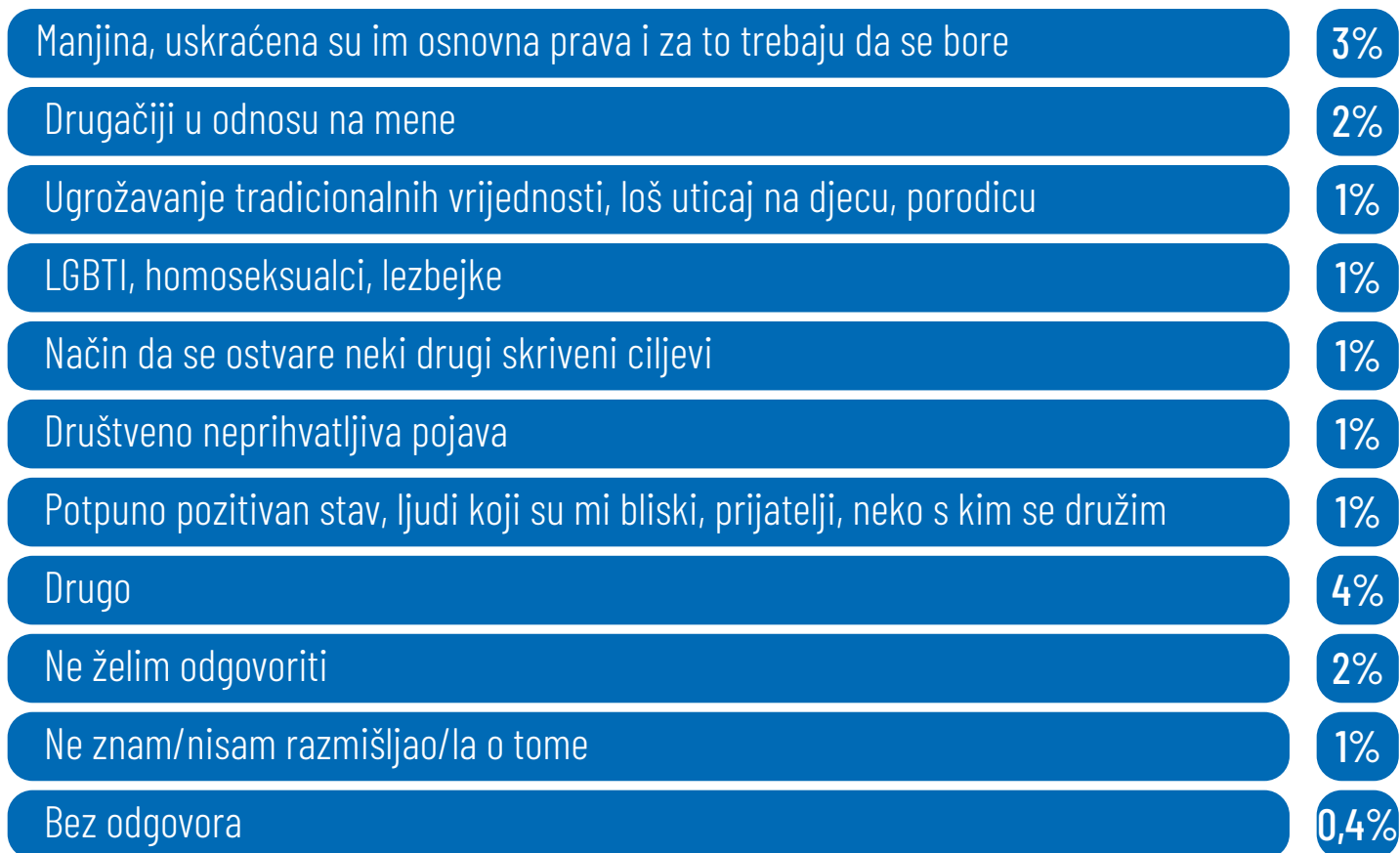
Iskazani negativni stavovi ostaju u domenu održavanja socijalne distance od LGBTI osoba, te ne ulaze u sferu negativnog djelovanja prema zajednici ili ljudskim pravima LGBTI osoba. Tako 15% ispitanika/ca ne podržava LGBTI osobe i izbjegava kontakt ili konfrontaciju s njima, što upućuje na to da negativne stavove ispoljavaju s udaljenosti, bez direktnog dejstva na položaj ili dobrobit LGBTI osoba u bh. društvu. Ovoj grupi može se pridružiti i 10% ispitanika/ca koji su indiferentni prema LGBTI zajednici, odnosno nemaju snažno mišljenje o ovoj tematici. Nalazi upućuju na potrebu dodatnog ispitivanja koliko ovo ispoljavanje s udaljenosti ima tendenciju da utiče na položaj LGBTI osoba u BiH, posebno ako se uzme u obzir da ovakvo izražavanje u online sferi može doprinijeti općoj atmosferi netrpeljivosti i potencijalnom uvjerenju drugih grupa da su njihove ekstremnije reakcije podržane od većine u društvu. Ovo može uticati na percepciju LGBTI zajednice o prihvaćenosti u bh. društvu i ostaviti posljedice po njihovo mentalno zdravlje i dobrobit. Uzimajući u obzir ovakve posljedice te potencijalnu multiplikaciju ovakvih stavova i pronalazak istomišljenika/ca na društvenim mrežama, postavlja se pitanje mogućnosti da međusobna podrška i validacija mogu dovesti do prelaska iz ispoljavanja negativnih stavova s distance do direktnijih i ekstremnijih iskazivanja negativnosti i netrpeljivosti.

Izrazito pozitivne stavove prema LGBTI osobama iskazalo je 32% ispitanika/ca, gdje 16% njih ističe poštovanje prema pravu svakog pojedinca da vodi svoj život, donosi svoje odluke i izražava svoj identitet, 11% podržava ravnopravnost i pravo LGBTI osoba da žive i vole kako žele, a 5% njih vidi LGBTI osobe kao obične ljude bez predrasuda.

Ostali odgovori uključuju manje učestale stavove i neodlučnost.

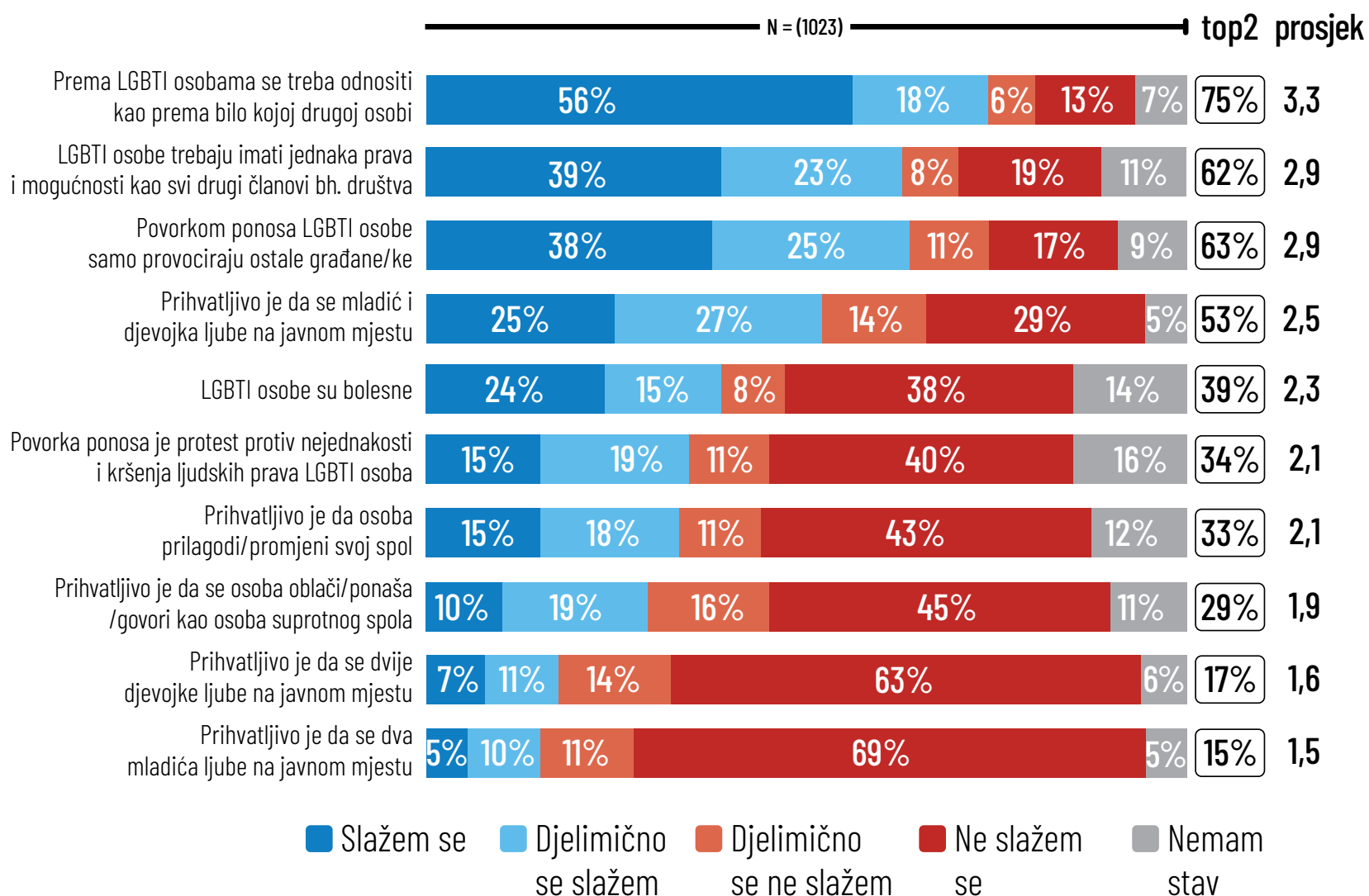
MIŠLJENJE I STAV PREMA LGBTI ZAJEDNICI Spontane asocijacije – otvoreni odgovor

Svako ima pravo na svoj život, opredjeljenje, izjašnjavanje, odluke	16%
Nemam ništa protiv dok je privatno, u svoja 4 zida, zadržati van javnosti	16%
Ne podržavam/ne slažem se s tim, ne želim biti u kontaktu s njima	15%
Bolest, poremećaj (mentalni, fizički, hormonalni), neprirodno, treba se liječiti	13%
Izrazito negativan stav (abnormalno, izrazi gađenja, blud, nemoral), agresivan stav	11%
Ravnopravan dio društva, imaju pravo da žive kako hoće, da vole koga hoće	11%
Indiferentan stav, nemam nikakvo mišljenje, ne smetaju mi	10%
Ljudi kao i svaki drugi, nemam predrasuda ni problem s tim	5%
Protiv bilo kog oblika promocije LGBTI populacije i njihovih prava	4%

Isto tako, kada su ispitanici/e bile u situaciji da izraze slaganje sa ponuđenim tvrdnjama (skala Likertovog tipa, od 1 do 4), odgovori su pratili omjer pozitivnih, negativnih i neutralnih raspodjela u odgovaranju.

Zbirno, ako posmatramo odgovore potpunog slaganja i djelimičnog slaganja, 74% ispitanika/ca slaže se s tvrdnjama da se prema LGBTI osobama treba odnositi kao prema bilo kojoj drugoj osobi, a 62% njih smatra da i LGBTI osobe trebaju imati jednaka prava i mogućnosti kao i svi drugi građani/ke BiH.

Vidljivo je da i u otvorenim odgovorima i ponuđenim tvrdnjama prevladavaju neutralni i pozitivni stavovi, dok su negativni stavovi rezervisani za javno ispoljavanje seksualne orijentacije (javno ispoljavanje nježnosti) i rodnog identiteta (oblačenje i govorenje), za većinu javnih manifestacija seksualnosti i roda te proteste (povorka ponosa).

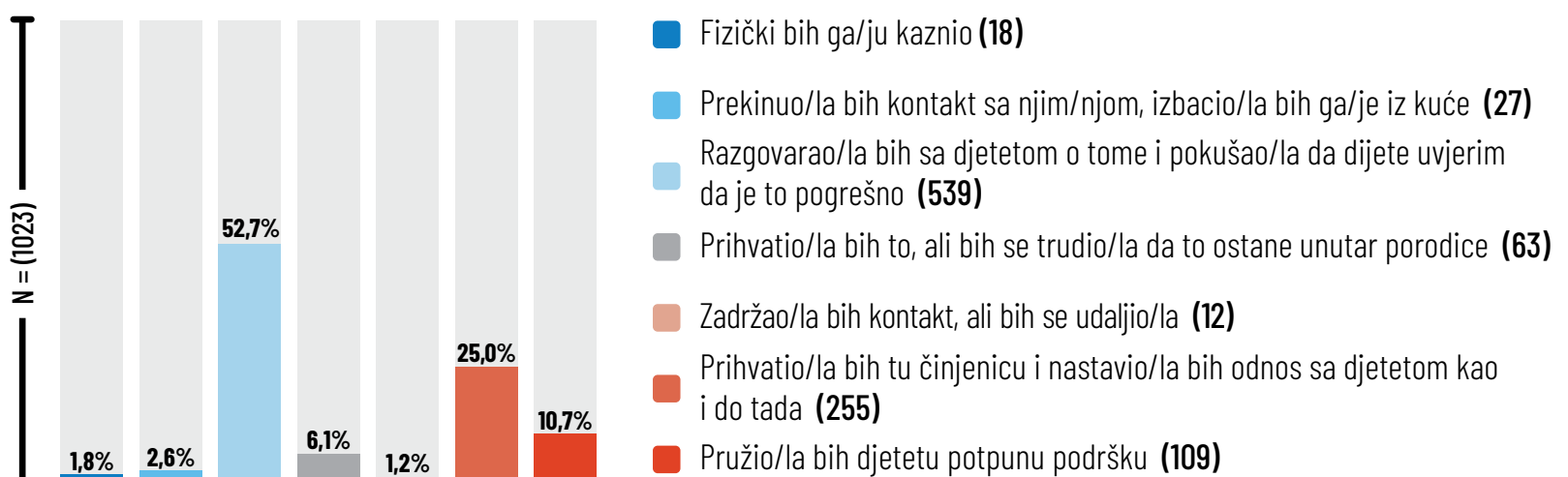
3.2.3. Odnos između roditelja i djece

Prema prethodnom nalazu, koji ukazuje da su ispitanici/e najmanje skloni/e prihvatanju LGBTI identiteta vlastite djece, očekivano je da bi inicijalne reakcije na autovanje vlastite djece bile uglavnom negativne. Međutim, većina reakcija bili bi nenasilna uvjeravanja i razgovori, te bi 53% njih pokušalo uvjeriti dijete da je to pogrešno.

S druge strane, 25% njih prihvatilo bi svoje dijete i nastavilo imati uobičajen odnos s njim, a 10,7% pružilo bi djetetu potpunu podršku, što znači da bi 35,7% ispitanika/ca u potpunosti prihvatilo i podržalo svoje dijete.

Jako mali postotak populacije navodi da bi prekinuo svaki kontakt sa djetetom ili ga fizički kaznio.

Ako biste saznali da Vam je dijete LGBTI osoba, kako biste najprije reagovali?

Uzmu li se u obzir rezultati regionalnog istraživanja iz 2015,²⁰ gdje bi samo 8% ispitanika/ca iz BiH podržalo svoje dijete, i regionalnog istraživanja iz 2023,²¹ gdje bi to učinilo 22% ispitanika/ca, podaci iz ovog istraživanja ukazuju na pozitivan trend prihvatanja LGBTI osoba unutar najbliže porodice.

S obzirom na to da istraživanje iz 2015.²² ukazuje da bi 44% ispitanika/ca iz BiH pomoglo djetetu da se izliječi, te da u regionalnom istraživanju iz 2023.²³ taj postotak iznosi 53% ispitanika/ca, a da bi prema ovom istraživanju 52,7% ispitanika/ca razgovaralo s djetetom s namjerom da ga uvjeri da je biti LGBTI osoba pogrešno, vidimo da postoji opasnost da, iz neznanja, straha i nerazumijevanja, roditelji LGBTI djecu mogu usmjeriti u negativne obrasce potiskivanja i skrivanja vlastite seksualne orijentacije, rodnog identiteta i spolnih karakteristika, što može rezultirati poteškoćama po njihovo mentalno zdravlje, izolacijom ili u ekstremnijim slučajevima odlučivanjem za neke od štetnijih oblika pokušaja promjene vlastitog identiteta, kao što je konverzivna terapija.

²⁰"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

²¹Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

²²NDI public opinion poll in the Balkans on LGBTI communities, (2015, NDI)

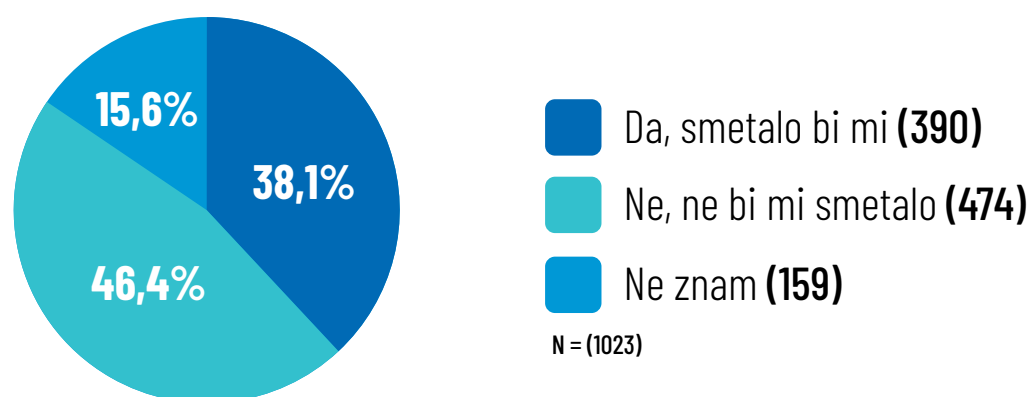
²³Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

Naime, odgovori poput: "Razgovarao/la bih sa djetetom o tome i pokušao/la da dijete uvjerim da je to pogrešno", mogu ukazivati na želju roditelja da promijene LGBTI identitet svog djeteta putem argumentacije ili uvjeravanja. Ovakva reakcija može se povezati s konverzivnom terapijom, koja često koristi psihološke ili duhovne metode kako bi "izliječila" LGBTI osobu.

U kontekstu najekstremnijih oblika reagovanja na LGBTI identitet vlastite djece, regionalna istraživanja iz 2015.²⁴ i 2023.²⁵ ukazuju da bi 9% ispitanika/ca iz BiH vlastito dijete fizički kaznilo ili u potpunosti prekinulo odnos s njim. Međutim, ovo istraživanje daje pozitivniju sliku pomaka odnosa bh. društva prema LGBTI osobama, te ovaj postotak svodi na svega 4,4% ispitanika/ca, od čega bi 2,6% njih prekinulo odnos s djetetom, a 1,8% reagovalo fizičkim nasiljem.

Kada je u pitanju izloženost djece LGBTI temama kroz obrazovni sistem, većina ispitanika/ca ima pozitivan (46,4%) ili neodlučan (15,6%) stav. Mada medijski i javni narativi ukazuju da se pitanje obrazovanja i izlaganja djece LGBTI temama u školama nerijetko percipira kao "indoktrinacija" i nailazi na žestoke reakcije roditelja, ovo istraživanje ukazuje da ipak dolazi do relaksacije stavova o informisanju djece o LGBTI temama u akademskim uvjetima.

Da li bi Vam smetalo da Vaše dijete u školi prisustvuje predavanjima u kojima se govori o LGBTI osobama sa naučnog, društvenog, kulturnog aspekta?

Analiza uzorka ukazuje da na stavove prema LGBTI temama u obrazovanju utiču spol, rod, dob i stepen obrazovanja. Tako su žene srednjih i starijih godina, visokog obrazovanja sklonije stavu da im ne bi smetalo da njihova djeca prisustvuju predavanjima u školi koja su povezana sa LGBTI temama u odnosu na ostale segmente društva.

3.2.4. Nasilje nad LGBTI osobama

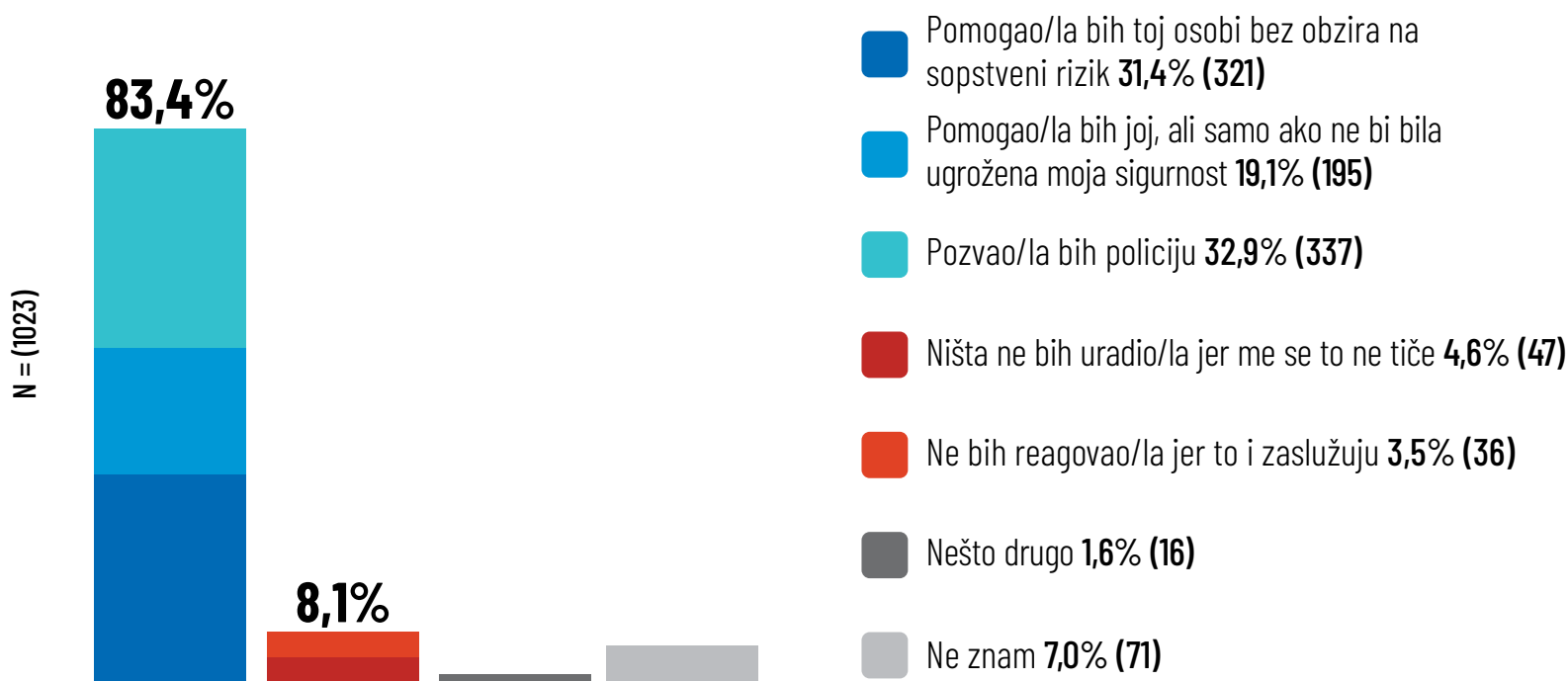
Premda prethodni rezultati pokazuju da nismo dostigli nultu toleranciju prema nasilju nad LGBTI osobama u bh. društvu, većina ispitanika/ca iskazuje spremnost da pomogne, bilo da je to bez obzira na vlastiti rizik, uz određenu opreznost ili pozivanje policije. Kada bi svjedočili nasilju nad LGBTI osobom, 64,3% ispitanika/ca bi aktivno poduzelo nešto – pozvali policiju ili sami pomogli toj osobi/osobama bez obzira na potencijalni rizik. Dodatnih 19,1% također bi se odlučilo da pomogne samo ako bi znalo da njihova vlastita sigurnost ne bi bila ugrožena, što ukazuje na određenu opreznost balansiranošću između pomoći i vlastite sigurnosti.

²⁴NDI public opinion poll in the Balkans on LGBTI communities, (2015, NDI)

²⁵Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

Međutim, postoje i ljudi koji iskazuju nedostatak empatije ili imaju čak i negativne stavove prema žrtvama nasilja, pa je 8,1% onih koji ne bi odlučili da pomognu jer vjeruju da ih se to ne tiče ili misle da LGBTI osobe to zaslužuju. Među tom populacijom je nešto više mladih osoba (18-29), nastanjenih u ruralnim područjima sa visokim stepenom religioznosti.

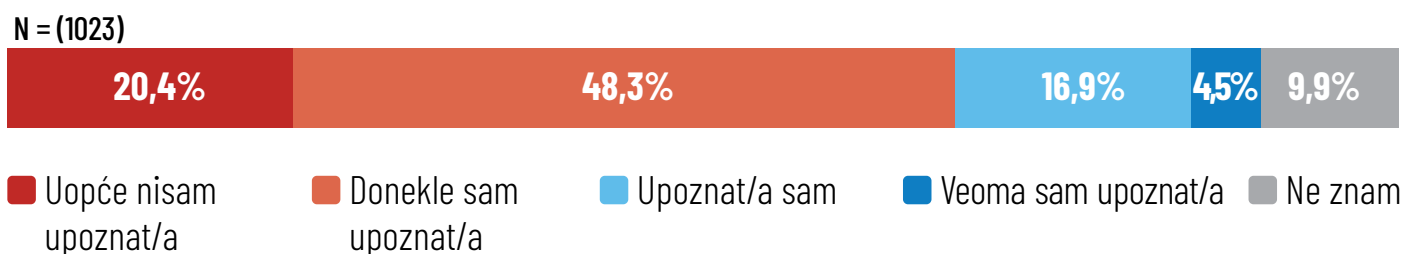
Ako biste svjedočili nasilju nad LGBTI osobom, šta biste uradili?

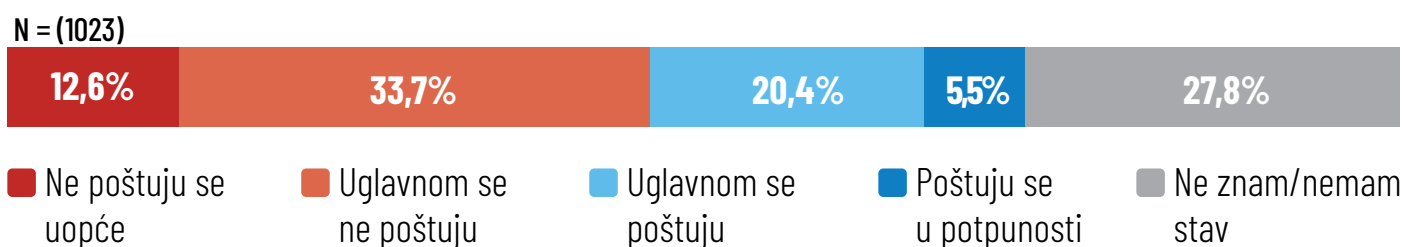
3.3. Mišljenja i stavovi prema ljudskim pravima LGBTI osoba

Nalazi ovog istraživanja u velikoj mjeri potcrtavaju neophodnost produbljivanja društvenih diskusija te ciljanog informisanja javnosti o specifičnostima položaja i poštivanja ljudskih prava LGBTI osoba u BiH. Naime, iako 91,5% ispitanika/ca poznaje značenje termina LGBTI, samo 21,4% njih tvrdi da je upoznato s pravima LGBTI osoba, a 48,3% ih tvrdi da su donekle upoznati s ovom tematikom. Ova razlika u nalazima upućuje da, iako su upratili sadržaje o LGBTI osobama u javnosti, ispitanici/e nisu do te mjere bili izloženi sadržajima koji tematiziraju njihova ljudska prava. Pozitivno je da samo 20,4% ispitanika/ca nema nikakvo znanje o ljudskim pravima LGBTI osoba u BiH.

U kojoj mjeri ste uopće upoznati sa pravima LGBTI osoba?

Prema Vašem mišljenju, u kojoj mjeri se danas u BiH poštuju prava LGBTI osoba?

Odgovori ispitanika/ca na pitanje o nivou poštivanja ljudskih prava LGBTI osoba u BiH ukazuju na to da preko trećine ispitanika/ca ima svijest o kršenjima prava LGBTI osoba, te da samo 5,5% ispitanika/ca smatra da se ova prava u potpunosti poštuju. Iako je 46,3% ispitanika/ca svjesno da se ljudska prava LGBTI osoba u BiH krše, zabrinjava što gotovo trećina njih (27,8%) ne zna ili nema stav o ovoj temi, što također ukazuje na neophodnost intenzivnije komunikacije i informisanja javnosti o ljudskim pravima LGBTI osoba u BiH.

3.3.1. Pravno priznavanje istospolnih partnerstava

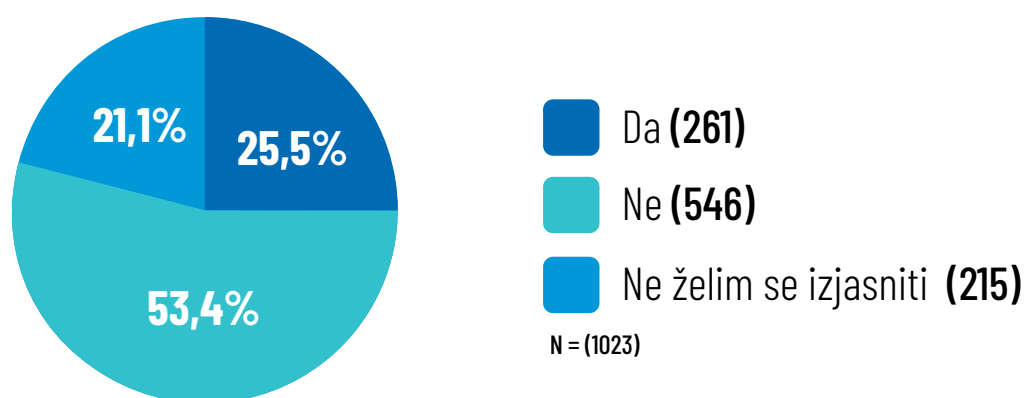
U odnosu na rezultate regionalnog istraživanja iz 2015.²⁶ godine, prema kojem je samo 9% ispitanika/ca iz BiH podržavalo pravno regulisanje životnih zajednica parova istog spola, i regionalno istraživanje iz 2023.²⁷ i ovo istraživanje ukazuju na značajno povećanje stepena podrške, koji u oba istraživanja obuhvata oko 26% ispitanika/ca.

Ovi postoci ukazuju na postojanje određenog dijela društva u BiH koji podržava pravno priznavanje istospolnih partnerstava pred zakonom te na povećanje podrške s kontinuiranim radom, aktivističkim djelovanjem i informisanjem javnosti o neophodnosti regulisanja životnih zajednica parova istog spola.

Većina ispitanika/ca, njih 53,4%, i dalje se protivi regulaciji životnih zajednica parova istog spola, što ukazuje na značajan društveni otpor koji može biti posljedica nepoznavanja i neinformisanosti o ljudskim pravima LGBTI osoba, te konzervativnih društvenih uvjerenja koja su često prisutna u nekim dijelovima BiH.

Dodatno, 21,1% ispitanika/ca se nije željelo izjasniti o stavu prema legalizaciji istospolnih partnerstava, što može ukazivati na nesigurnost u vezi s ovim pitanjem te potvrđuje neophodnost dodatnog informisanja javnosti o ljudskim pravima LGBTI osoba, naročito istospolnim partnerstvima i njihovom pravnom aspektu.

Podržavate li legalizaciju prava na istospolno partnerstvo?

Sumarno, BiH je zemlja koja ima raznoliku etničku i vjersku strukturu, te se često suočava s izazovima u harmonizaciji različitih stavova i vrijednosti. Stavovi o pravima LGBTI osoba često su usko povezani s tradicionalnim vrijednostima i društvenim normama. Ovi podaci odražavaju potrebu za daljnjim dijalogom i educiranjem kako bi se povećalo razumijevanje ove teme i postigao napredak prema jednakim pravima za sve građane, bez obzira na seksualnu orijentaciju ili rodni identitet.

²⁶NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

²⁷Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

3.3.2. Nivo podrške ljudskim pravima LGBTI osoba

Ispitanici/e su pokazali veću informisanost o pojedinačnim ljudskim pravima LGBTI osoba kada su im ona predočena pojedinačno, što pokazuju nalazi tabele ispod.

Prema Vašem mišljenju, koja prava nemaju LGBTI osobe u Bosni i Hercegovini?

	n	%
Pravo da zaključe istospolno partnerstvo/brak	595	58,1%
Pravo da usvajaju djecu	535	52,3%
Pravo na zaštitu od nasilja	211	20,6%
Pravo na zaštitu od govora mržnje	227	22,2%
Pravo na zaštitu od diskriminacije	233	22,8%
Pravo na poštivanje privatnosti	155	15,1%
Pravo na slobodu okupljanja	181	17,7%
Pravo na adekvatnu zdravstvenu zaštitu	59	5,7%
Pravo da promijene oznaku spola u skladu sa rodnim identitetom (transrodne osobe)	282	27,5%
Imaju sva prava	195	19,0%

Kada im je data mogućnost da se izjasne o tome koja prava LGBTI osobe u BiH trebaju ili ne trebaju imati, ispitanici/e su dali odgovore u skladu s vlastitim uvjerenjima i mišljenjima. Najveću podršku ispitanici/e su izrazili za pitanja zdravstvene skrbi, pri čemu 88% njih smatra da LGBTI osobe trebaju imati pravo na zdravstveno osiguranje; 81% ih smatra da LGBTI osobe trebaju imati pravo posjetiti svoje partnere/ice u bolnici kao najbliži članovi porodice, čak i u situacijama kada to pravo obično pripada "najbližim članovima porodice". Iako ovi nalazi govore o manjem stepenu podrške istospolnim partnerstvima, ovaj postotak ukazuje na razumijevanje i podršku za istospolna partnerstva.

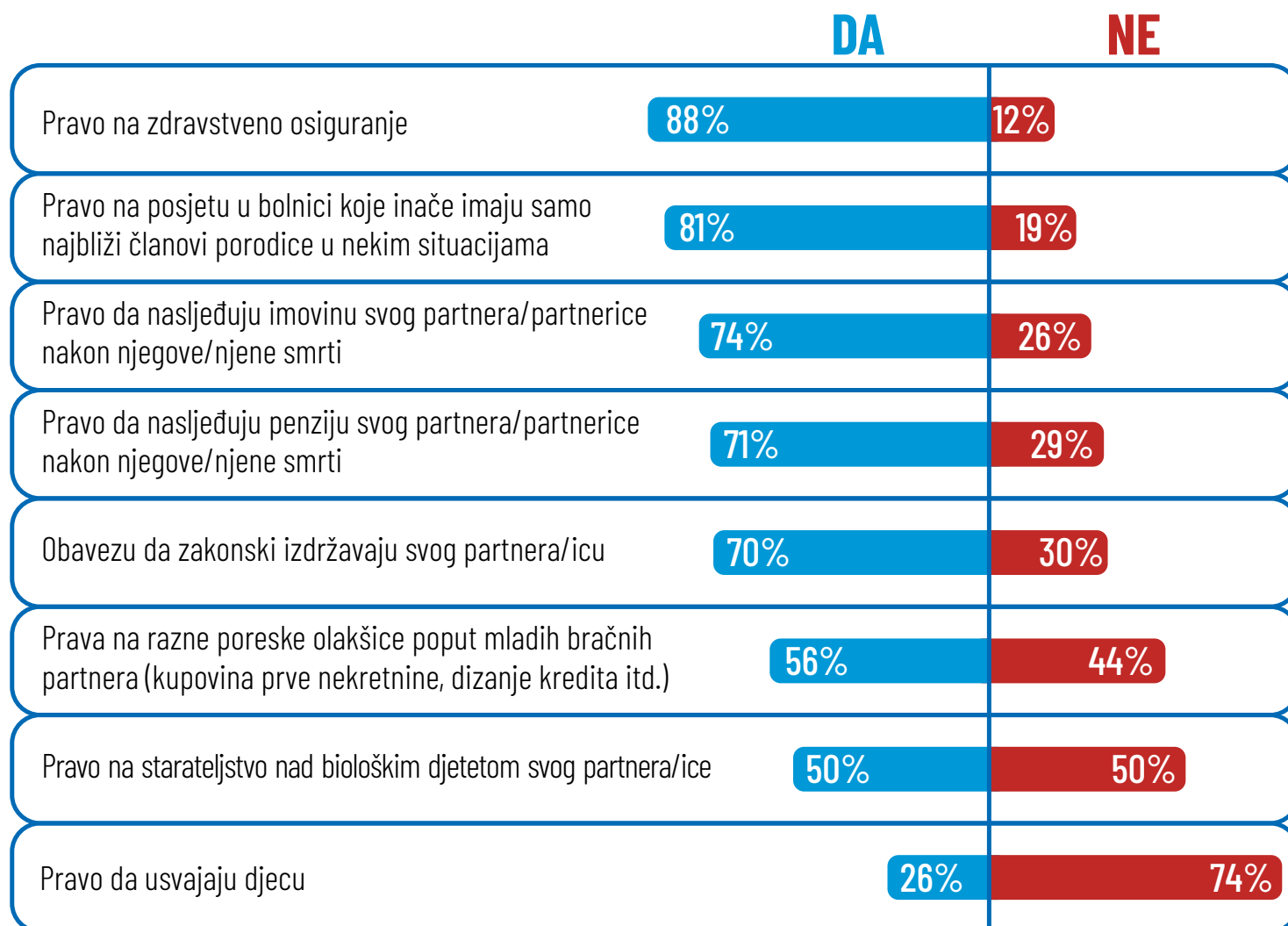
I u kontekstu imovinskih prava pokazuje se da prvobitna reakcija nepodržavanja pravne regulacije istospolnih partnerstava ipak nije toliko jednoobrazna. Naime, 2/3 ispitanika/ca (74%) smatra da LGBTI osobe trebaju imati pravo naslijediti imovinu svojih partnera/ica nakon smrti, 2/3 ispitanika/ca (71%) također smatra da LGBTI osobe trebaju naslijediti penziju svog partnera/ice nakon smrti, a trećina ispitanika/ca (70%) podržava i obavezu zakonskog izdržavanja partnera/ice.

U kontekstu afirmativnih ekonomskih mjera prema bračnim i vanbračnim parovima, podrška je nešto niža, ali i dalje veća od polovine. Naime, 56% ispitanika/ca smatra da istospolni parovi trebaju imati pravo na razne poreske olakšice na osnovu partnerskog statusa.

Kada su u pitanju pojedinačna prava koja bi istospolni parovi mogli ostvariti kroz životna partnerstva, stavovi ispitanika/ca su najviše polarizovani na pitanjima roditeljstva i starateljstva. Kada je riječ o pravu na starateljstvo nad biološkim djetetom partnera/ice, polovina ispitanika/ca podržava, dok druga polovina ne podržava ovo pravo, što i dalje ukazuje na liberalnije stavove i potencijalnu veću podršku životnim zajednicama parova istog spola nego što to pokazuju inicijalni nalazi.

Međutim, situacija se značajno mijenja kada je riječ o pravu na usvajanje djece, gdje samo 26% ispitanika/ca smatra da LGBTI osobe trebaju imati mogućnost usvajanja djece bez roditeljskog staranja.

Prava koja LGBTI osobe trebaju/ne trebaju imati

U poređenju s regionalnim istraživanjem javnog mnijenja iz 2015.²⁸ godine, uočljiv je značajan porast podrške, naročito ekonomskim i imovinskim pravima istospolnih parova, gdje je 28% ispitanika/ca iz BiH podržavalo mogućnost nasljeđivanja penzije, 28% nasljeđivanja imovine, 36% pravo na posjećivanje partnera/ice u bolnici, a 29% pravo na zdravstveno osiguranje preko partnera/ice. Međutim, podrška je vidljiva i u oblasti roditeljstva i starateljstva, gdje je 2015.²⁹ godine samo 9% ispitanika/ca podržavalo pravo na usvajanje djece. Regionalno istraživanje iz 2023. godine³⁰ također ukazuje na pozitivan trend rasta podrške, gdje 59% ispitanika/ca iz BiH podržava mogućnost nasljeđivanja penzije, 65% nasljeđivanja imovine, 76% pravo na posjećivanje partnera/ice u bolnici, a 80% pravo na zdravstveno osiguranje preko partnera/ice, dok je 27% ispitanika/ca podržalo i pravo na usvajanje djece.

Općenito, interpretacija ovih podataka ukazuje na mješavinu stavova, ali sa snažnom podrškom za većinu prava LGBTI osoba, uključujući zdravstveno osiguranje, posjete u bolnici, nasljeđivanje imovine i penzije, te u određenoj mjeri za starateljstvo i usvajanje djece.

²⁸NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

²⁹NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

³⁰Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

Ako uzmemo u obzir da institucije BiH, iako djeluju unutar sekularne države, razmatraju nivo društvene svijesti i prihvaćenosti prilikom donošenja zakona i politika kada su u pitanju prava manjina, naročito LGBTI osoba, ovi postoci su ohrabrujući i mogu biti snažan poticaj entitetima da ozbiljnije pristupe priznavanju istospolnih partnerstava kao obavezi koju imaju prema jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava, te samim tim i prema Ustavu BiH. Neophodno je potcrtati da je pitanje regulisanja istospolnih partnerstava isključivo pravno pitanje u nadležnosti državnih institucija, na koje ne bi smjelo uticati javno mnijenje, te da institucije imaju obavezu kako ispuniti svoje međunarodne obaveze u ovom pogledu tako i pružiti zaštitu i osigurati poštovanje zajednica života bh. građana/ki u istospolnim partnerstvima. Tako, spomenuti stavovi mogu biti potpora njihovom argumentovanju, ali nikako ne mogu biti iskorišteni kao razlog za izbjegavanje ispunjavanja zakonskih obaveza.

3.4. Percepcija problema LGBTI zajednice

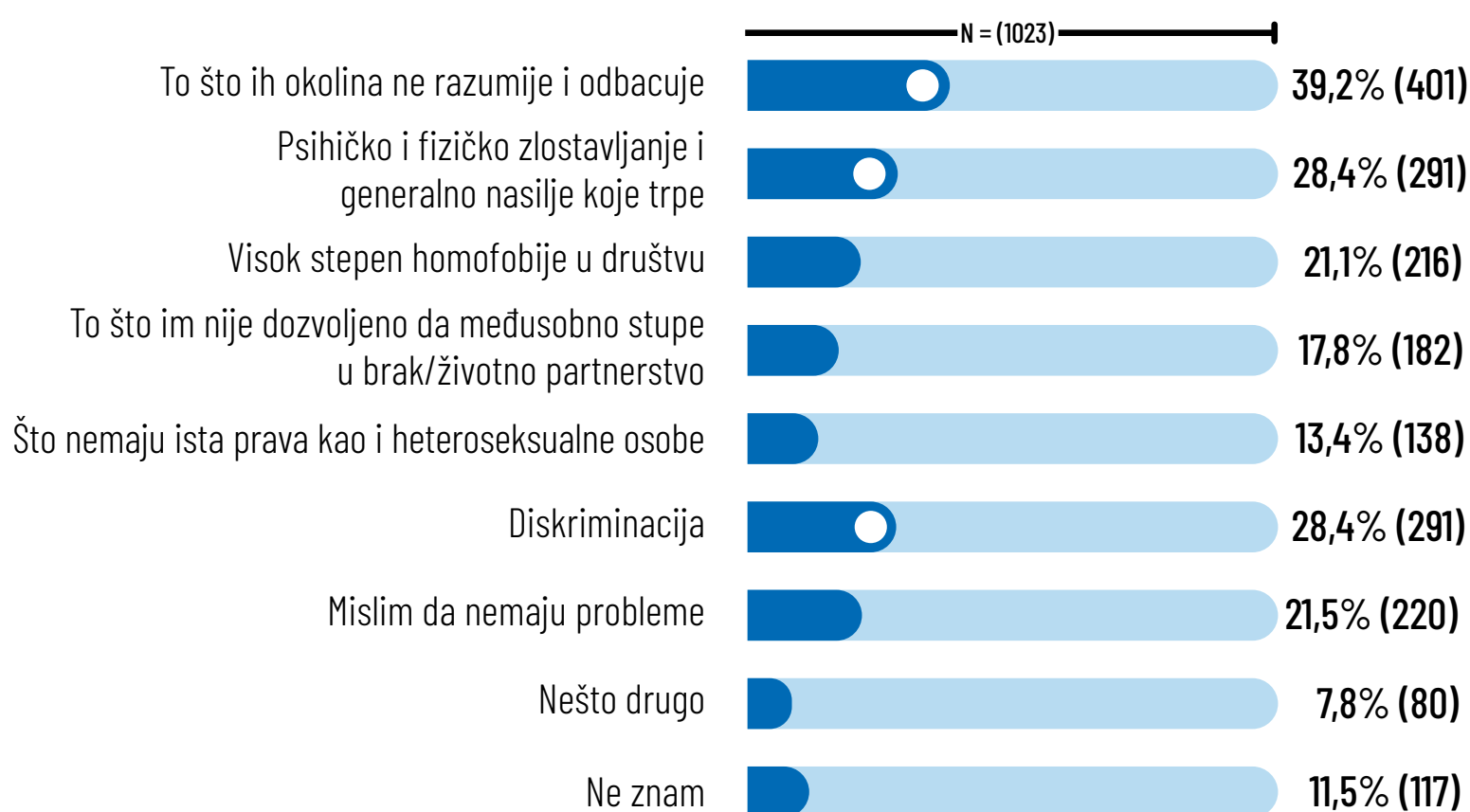
Iako ispitanici/e pokazuju slabo shvatanje tematike ljudskih prava LGBTI osoba, pokazuju visok stepen percepcije problema s kojima se LGBTI osobe susreću u BiH, a koji najčešće jesu posljedica nepoštivanja ili kršenja njihovih ljudskih prava.

Tako, 28,4% ispitanika/ca svjesno je da su nasilje i diskriminacija među glavnim problemima LGBTI osoba u BiH, 17,8% ih smatra da je to nemogućnost sklapanja istospolnih partnerstava, a 13,4% da je problem što LGBTI osobe nemaju ista prava kao ostali građani/ke BiH.

Većina ispitanika/ca smatra da je glavni problem LGBTI osoba u BiH taj što ih okolina ne razumije i odbacuje – gotovo 40% njih smatra da je to jedan od tri glavna problema – dok ih 21,1% smatra da je problem i visok stepen homofobije u društvu, što ukazuje da su ispitanici/e svjesni neophodnosti rada na društvenoj svijesti i inkluziji LGBTI osoba u BiH.

Samo petina bh. građana smatra da LGBTI osobe u BiH nemaju nikakve probleme.

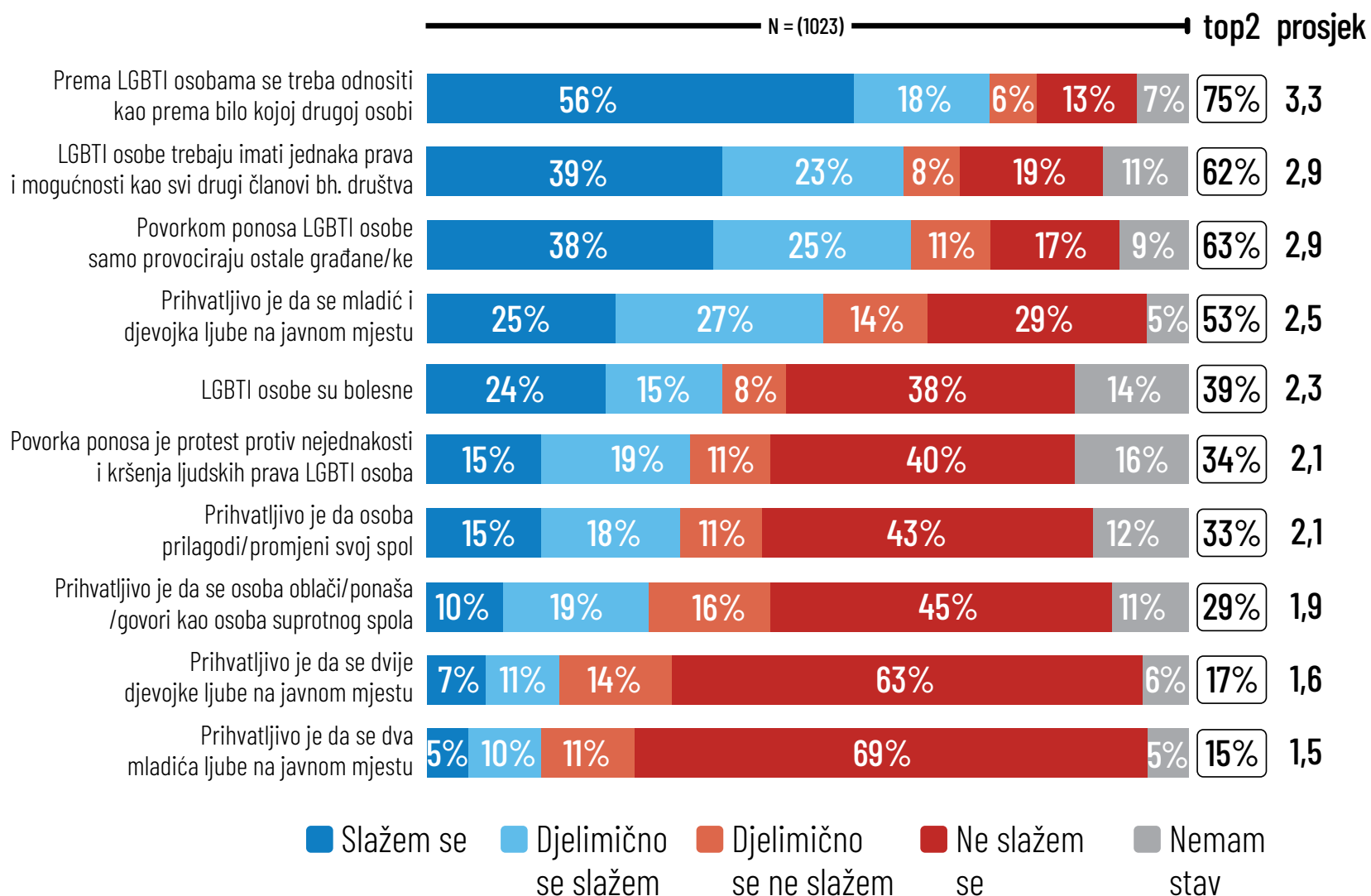
Prema Vašem mišljenju, koja su tri glavna problema LGBTI osoba u BiH?

3.5. Stavovi prema transrodnim osobama

Istraživanje javnog mnijenja iz 2013.³¹ godine koje je proveo Sarajevski otvoreni centar ispitalo je stavove prema promjeni spola. Tako je 59,5% ispitanika/ca smatralo to potpuno neprihvatljivim, dok ih je 3,5% smatralo djelimično prihvatljivim. Primjetan dio (15,8%) je bio ravnodušan. Slični stavovi ispitanika/ca izraženi su i u odgovorima na pitanje o prihvatljivosti da se neko ponaša kao osoba suprotnog spola.

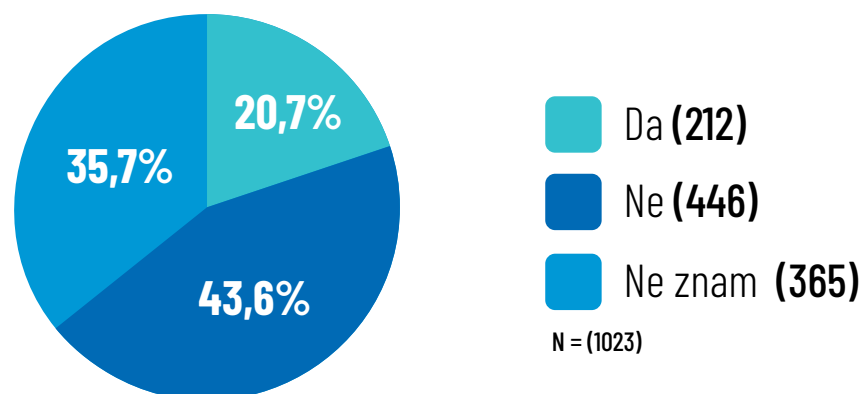
U ovom istraživanju iz 2023. godine 43% osoba je izvijestilo da je neprihvatljivo da osoba promijeni spol, dok 15% njih podržava pravo na samoodređenje. Kada je riječ o prihvatljivosti da se neko ponaša kao osoba suprotnog spola, brojke su nešto malo drugačije. Njih 45% smatra da je takvo ponašanje neprihvatljivo, dok ih 10% podržava da se osoba ponaša kao osoba suprotnog spola.

Podaci iz 2023. godine, u kontekstu ostvarivanja prava transrodnih osoba, ilustriraju i stavove ispitanika/ca prema pravu transrodnih osoba da promijene oznaku spola u svojim ličnim dokumentima na osnovu samoodređenja, bez obaveze operativne promjene spola. Podršku pravu na samoodređenje izrazilo je 20,7% ispitanika. Pretpostavka je da ova grupa vjeruje da svaka osoba ima pravo na vlastiti identitet i da transrodne osobe trebaju imati pravo da promijene oznaku spola u svojim ličnim dokumentima na osnovu samoodređenja. Ipak, većina se protivi takvom pravu transrodnih osoba, njih oko 43,6%.

³¹Zlatiborka Popov-Momčinović. 2013. *Ko smo mi da sudimo drugima? Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Boell – Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar.

Da li smatrate da bi transrodne osobe (osobe kojima je na rođenju pripisan spol koji one kasnije ne osjećaju kao svoj) trebale imati pravo na promjenu oznake spola u ličnim dokumentima na osnovu samoodređenja (bez operative promjene spola)?

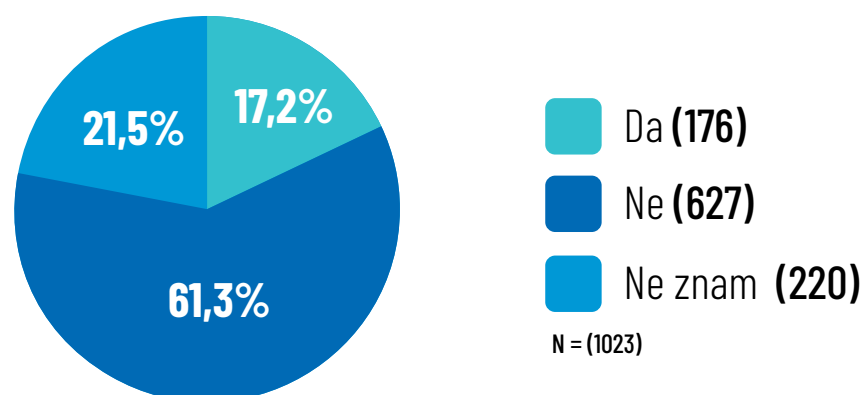

Značajan broj ispitanika (oko 35,7%) nije bio siguran u svoj stav. I ovo kao i prethodni nalazi, posebno u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba, može ukazivati na nedostatak informacija o ovom pitanju i neophodnost dodatnog informisanja javnosti i senzibilizacije za pitanja transrodnosti i prava na samoodređenje.

Kombinacija podrške, opozicije i nesigurnosti pokazuje da se ljudi suočavaju s različitim moralnim, etičkim i društvenim dilemama pri donošenju stava o ovom pitanju.

Stavovi ispitanika/ca u vezi s pitanjem troškova medicinske prilagodbe spola i njihovog pokrivanja iz javnog zdravstvenog osiguranja za transrodne osobe koje imaju zdravstveno osiguranje prikazani su u tabeli ispod.

Da li smatrate da troškovi medicinske prilagodbe spola trebaju biti pokriveni iz javnog zdravstvenog osiguranja za transrodne osobe koje imaju zdravstveno osiguranje?

Većina ispitanika/ca, njih 61,3%, nije podržala ideju da javno zdravstveno osiguranje pokriva troškove medicinske prilagodbe spola za transrodne osobe koje imaju zdravstveno osiguranje. Kako je prethodno već sugerisano, ovi stavovi potencijalno su rezultat neznanja i nedostatka informacija o tome šta obuhvata medicinska prilagodba spola, o kojim troškovima je riječ te o potencijalnom opterećenju koje bi njihovo pokrivanje imalo po budžete zavoda za zdravstveno osiguranje.

U cjelini, ovi podaci ukazuju na prisutnost raznolikih stavova o pravu transrodnih osoba na promjenu oznake spola u ličnim dokumentima i regulisanju troškova medicinske prilagodbe spola. Ova pitanja su kompleksna i reflektuju duboka društvena, kulturna i lična uvjerenja, te stavovi ispitanika/ca iz BiH ne

odstupaju od trenutnih trendova i previranja koja se u svijetu, i u samoj LGBTI zajednici, dešavaju oko pitanja transrodnosti i pružanja podrške transrodnim osobama. U ovoj oblasti, potencijalno više nego u ostalim, neophodno je raditi na senzibilizaciji, edukaciji, dizanju svijesti i mobiliziranju podrške transrodnim osobama, te zaštititi njihovih ljudskih prava i razbijanju sveprisutnih negativnih trendova.

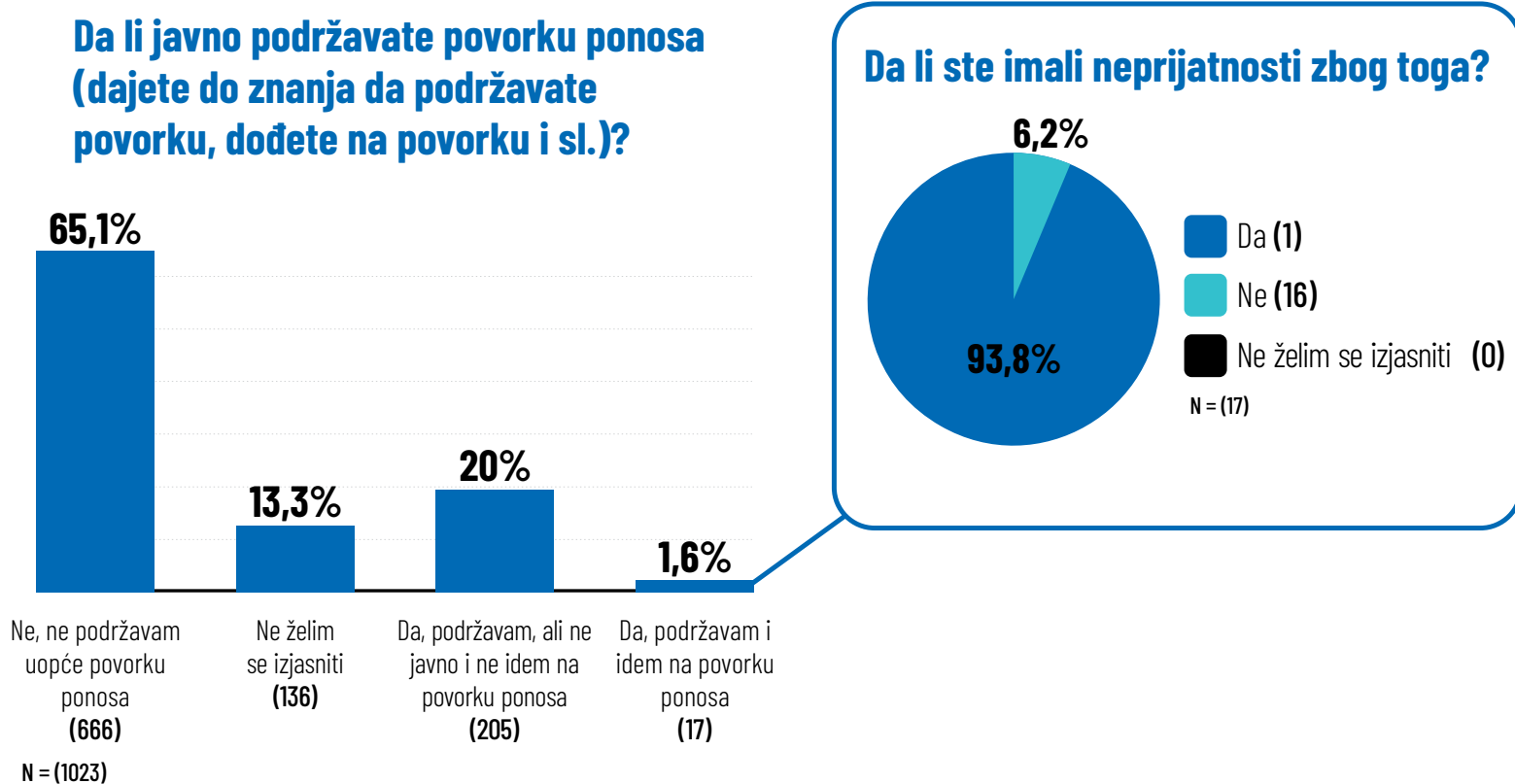
3.6. Društveni uticaj na javno mnijenje

3.6.1. Podrška povorci ponosa

Najukorjenjeniji stavovi ispitanika/ca svih navedenih istraživanja svakako su oni koji se odnose na pitanje podrške povorci ponosa. Tako je u istraživanju iz 2015.³² godine samo 13% bh. ispitanika/ca podržalo organizovanje povorke ponosa u BiH, dok ih je 82% bilo izričito protiv.

Ovi nalazi ne kose se pretjerano s nalazima istraživanja iz 2013.³³ godine na istu temu, gdje je 32,4% ispitanika/ca smatralo da povorkom ponosa LGBTI osobe provociraju ostale građane, dok je 32,7% ispitanika/ca imalo suprotan stav. Regionalno istraživanje iz 2023.³⁴ godine pokazuje da je 38% ispitanika/ca iz BiH istog stava, tj. da smatraju da je povorka ponosa oblik provokacije građana/ki BiH. Međutim, ovo istraživanje je pokazalo da ipak 54% ispitanika/ca smatra da je povorka pokušaj LGBTI osoba da ukažu na svoj nejednak položaj u društvu, što ukazuje na povećanje svijesti o povorci kao demokratskom alatu borbe za ljudska prava LGBTI osoba i na prisutan, iako još uvijek simboličan, uticaj povorki ponosa na percepciju javnosti o njihovom održavanju.

Na pitanje da li bi podržali organizovanje povorke ponosa u svojoj državi, 62% ispitanika iz BiH ipak je reklo da ne bi podržalo, dok je samo 10% njih u potpunosti podržalo povorku, što je u skladu s nalazima i iz ovog istraživanja, gdje je čak 65,1% ispitanika/ca izvijestilo da uopće ne podržava povorku ponosa.

³²NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

³³Zlatiborka Popov-Momčinović. 2013. *Ko smo mi da sudimo drugima? Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima*

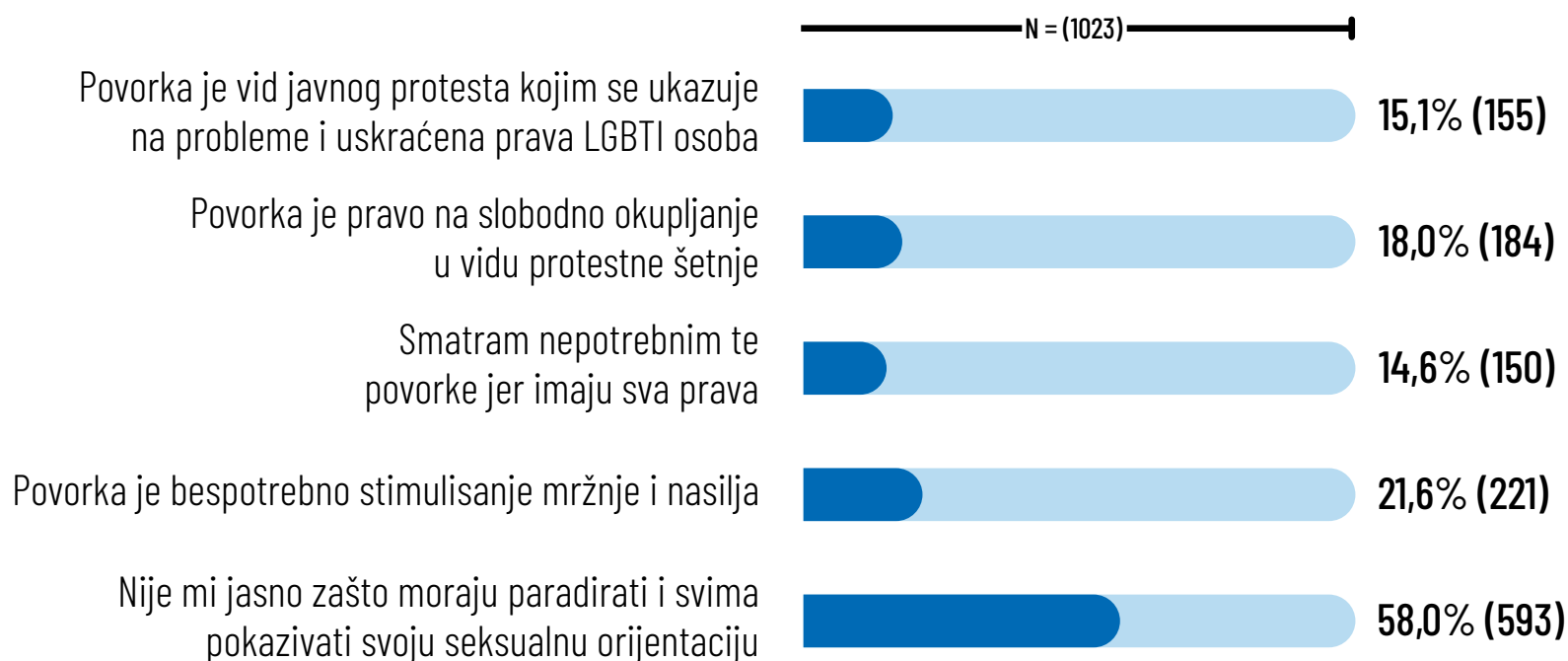
prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Fondacija CURE, Fondacija Heinrich Boell – Ured u BiH, Sarajevski otvoreni centar.

³⁴Amarildo Fecanji. 2023. *Attitudes towards LGBTIQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.*

Od 1,6% ispitanika/ca koji su izvijestili da podržavaju povorku ponosa i idu na nju, 93,8% ih je potvrdilo da nije doživjelo neprijatnosti zbog svoje odluke da podrži ovaj vid protesta.

Prema nalazima ovog istraživanja, 33,1% ispitanika/ca svjesno je cilja i namjene povorke ponosa kao protesta za ljudska prava LGBTI osoba i sredstva ukazivanja na njihove probleme. Međutim, 58% njih ne razumije svrhu pokazivanja seksualne orijentacije, a 21,6% ih smatra da povorka bespotrebno stimulira mržnju i nasilje.

Šta mislite o održavanju povorke ponosa u BiH?

Nalazi stavova ispitanika/ca u vezi s povorkom ponosa ne iznenađuju ni u kontekstu samog pitanja ovog vida slobodnog okupljanja, a ni u vezi s nalazima o generalnom poznavanju ljudskih prava LGBTI osoba. Dok neki vide povorku kao važan način za ukazivanje na nepravdu i prava LGBTI osoba, drugi su skeptični prema njenom značaju ili se suprotstavljaju njenom održavanju iz različitih razloga, uključujući strah od nasilja, zabrinutost za sigurnost ili nedostatak razumijevanja. Ovi rezultati ukazuju na potrebu za nastavkom edukacije, dijaloga i podizanjem svijesti kako bi se smanjio nivo neprihvatanja i stigmatizacije LGBTI osoba.

Iako većina ispitanika/ca izražava negativan stav prema povorci ponosa, ne treba zanemariti njen transformativni potencijal,³⁵ doprinos vidljivosti i podizanju svijesti kakav malo koje druge aktivističke akcije mogu postići. Dokaz tome zasigurno jeste kontinuirano održavanje Bosanskohercegovačke povorke ponosa, koja se iz godine u godinu odvija uz sve manji obim mandatornih zaštitnih mjera, te samim tim i uz manje finansijsko opterećenje po organizatore/ice, te sve više poprima oblike redovnog građanskog protesta.

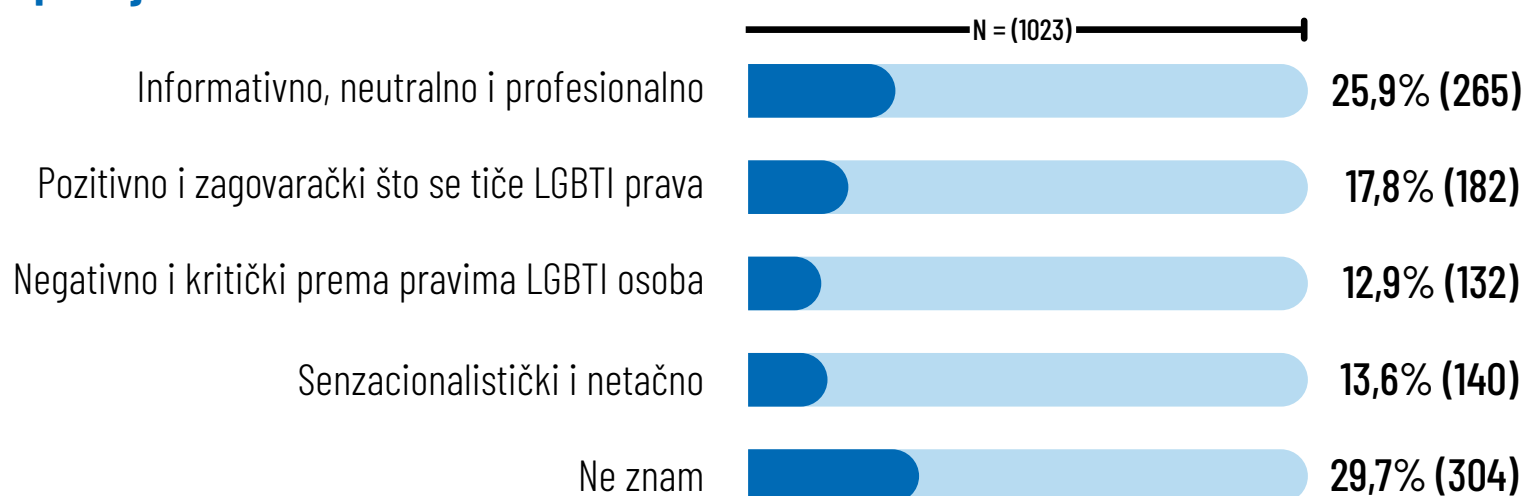
3.6.2. Mediji i izvještavanje o LGBTI temama

Kada su u pitanju mediji i njihov način izvještavanja o LGBTI tematici, 25,9% ispitanika/ca smatra da mediji izvještavaju neutralno i profesionalno, dok ih 17,8% smatra da pišu pozitivno i zagovarački o LGBTI pravima. Osim toga, 12,9% ispitanika/ca navodi da mediji u BiH negativno i kritički izvještavaju o LGBTI temama, dok ih 13,6% smatra da izvještavaju senzacionalistički i netačno.

³⁵AYOUB, PHILLIP M., DOUGLAS PAGE, and SAM WHITT. 2021. "Pride amid Prejudice: The Influence of LGBT Rights Activism in a Socially Conservative Society." *American Political Science Review* 115(2). Cambridge University Press: 467-85. doi:10.1017/S0003055420001082.

Zanimljivo je da je najveći postotak onih koji nemaju stav po ovom pitanju, odnosno onih ispitanika/ca koji ne znaju kako bi klasificirali medijsko izvještavanje o LGBTI osobama, njih čak 29,7%.

Prema Vašem mišljenju, kako mediji u BiH pretežno pišu o LGBTI osobama i njihovoj poziciji u društvu?

U kontekstu prethodnog dugogodišnjeg rada s medijima, ohrabruje činjenica da 43,7% ispitanika/ca vidi profesionalnost i prepoznaje interes medija za izvještavanje o temama vezanim za LGBTI osobe i njihova ljudska prava. S obzirom na ostale nalaze istraživanja, vidljivo je da je od 2013. godine, s prvim mjerenjem, do 2023. godine napravljen veliki pomak na polju informisanja javnosti o LGBTI temama, u čemu su mediji te rad s njima i napredak u kvaliteti izvještavanja nesumnjivo odigrali veliku ulogu.

Nalazi istraživanja također ukazuju da će u narednom periodu uloga medija i saradnja s njima biti od presudnog značaja za unapređenje informisanosti javnosti i mobiliziranje podrške za pitanja ljudskih prava LGBTI osoba, koja je zbog nedostatka znanja i informacija trenutno polariziraju.

U cilju poticanja većeg senzibiliteta u medijskom izvještavanju o LGBTI temama unutar medijskog pejzaža Bosne i Hercegovine, neophodno je da se uvedu inovativne strategije i pristupi usmjereni ka postizanju transformativnih promjena i stvaranju snažnije saradnje.

Nakon što su godinama provođene interaktivne radionice i edukacije za medijske djelatnike/ce radi kontinuiranog obrazovanja u ovoj oblasti te pobuđivanja empatije i razumijevanja složenosti LGBTI tema, sljedeći korak mogao bi biti poticanje kolaboracije između medija i civilnog sektora/LGBTI aktivista/kinja kako bi se duboko uronilo u složene slojeve LGBTI narativa i osiguralo potpunije razumijevanje izazova s kojima se zajednica suočava. Osim toga, uspostavljanje digitalnog repozitorija omogućilo bi one stop shop koji bi medijskim profesionalcima/kama pružio lako dostupne i pouzdane resurse za izvještavanje, istraživački rad i razvoj drugih stimulativnih medijskih formata na ovu temu.

Neupitna je potreba za kontinuiranim edukacijama, i to obogaćenim novim multimedijalnim sadržajima i inovativnim pristupima poput storytellinga, gdje vješto dijeljenje ličnih priča i iskustava osigurava ljudsku dimenziju i poistovjećivanje s LGBTI osobama, njegujući time empatiju i razumijevanje. Da bi se osigurao kontinuitet u poboljšanju izvještavanja te njegovao odnos između medija i LGBTI publike, potrebno je iznaći mehanizam kontinuiranog prikupljanja povratnih informacija, tj. otvoriti dvosmjerni kanal komunikacije između medija i zajednice, jačajući vezu odgovornosti i potičući neprekidan ciklus poboljšanja.

Dodatno, poticanje inkluzije i diverziteta u redakcijama, odnosno integracije LGBTI novinara/ki i urednika/ca te direktne intervencije u uređivačku politiku medija može unijeti autentičnost i

unaprijediti poštivanje profesionalnih standarda i same kvalitete medija kroz usmjeravanje narativa koji su uvažavajući, uravnoteženi i nepristrani.

3.6.3. Vjerske zajednice i odnos prema LGBTI osobama

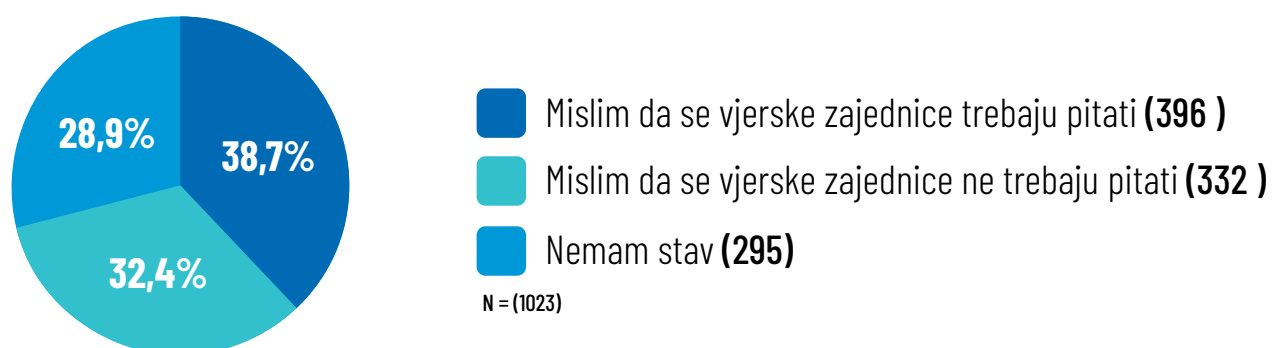
Da uloga i stav vjerskih zajednica igraju značajnu ulogu u prihvatanju ljudskih prava LGBTI osoba u BiH jasno je još od 2008. i prvog Queer Sarajevo Festivala, gdje je podrška vjerskih autoriteta postojećoj medijskoj i političkoj hajci na festival doprinijela atmosferi ksenofobije i zastrašivanja, koja je kulminirala napadom na posjetitelje/ke i organizatore/ice. I mimo medijskih natpisa i javnih istupa vjerskih poglavara, u argumentaciji kako komentara na internetu tako i parlamentarnih rasprava, religija i stavovi monoteističkih religija u BiH korišteni su kao razlozi za nepoštivanje i kršenje ljudskih prava LGBTI osoba.

Međutim, da stavovi religijskih zajednica itekako mogu doprinijeti smanjenju nasilja te toleranciji i prihvatanju pokazala je prva Bosanskohercegovačka povorka ponosa. Pred samu povorku 2019. godine, predstavnici Islamske zajednice i Katoličke crkve u BiH, ponavljajući stav religije prema homoseksualnosti, naglasili su i to da su one također protiv nasilja. Pravoslavna crkva ostala je suzdržana, a Jevrejska zajednica je naglasila da je stvar pojedinca da li će na povorci sudjelovati ili ne jer je "jedno što kažu svete knjige, a drugo što život nosi".³⁶ Ovakav neutralan stav i afirmativno djelovanje vjerskih zajednica doprinijeli su da se prva povorka ponosa održi bez incidenata, sa mjestimičnim kontraprotestima, bez atmosfere koja je vladala 2008. godine, te da BiH bude, pored Makedonije, prva zemlja u regiji u kojoj vjerske zajednice nisu podržavale huškačku homofobnu atmosferu pred prve povorke.

Da je stav vjerskih zajednica značajan za stav građana/ki prema LGBTI osobama, pokazalo je i istraživanje iz 2015. godine,³⁷ u kojem je 57% ispitanika/ca potvrdilo da smatra da homoseksualnost nije normalna jer je njihove vjerske zajednice ne odobravaju.

Podaci dobijeni ovim istraživanjem također ukazuju na to da ispitanici/e i dalje naginju ka uvažavanju stavova vjerskih zajednica kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba u BiH. Većina, 38,7% njih, smatra da se stavovi vjerskih zajednica trebaju uvažavati kada se donose i usvajaju zakoni i politike vezane za ljudska prava LGBTI osoba u BiH. Iako sličan postotak (32,4%) ispitanika/ca smatra upravo suprotno, jasno je da je uticaj vjerskih zajednica u oblasti ljudskih prava LGBTI osoba veoma jak te da one imaju mogućnost oblikovanja stavova i reakcija građana/ki u BiH.

Da li mislite da se stav vjerskih zajednica o pravima LGBTI osoba treba uvažavati kada se pišu i usvajaju zakoni i politike vezane za LGBTI osobe u BiH?

³⁶"Treslo se Sarajevo, rodila se povorka." povorkaponosa.ba. 12. septembar 2019. <https://povorkaponosa.ba/2019/09/12/treslo-se-sarajevo-rodila-se-povorka/>.

³⁷"NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

Ipak, čak 28,9% ispitanika/ca nema čvrst stav o ovom pitanju, što ukazuje na potrebu informisanja o načinima pomirivanja vjerskih prava i sloboda te ljudskih prava i sloboda u sekularnom društvu kakvo BiH nastoji biti.

Ovakvi rezultati odražavaju prisutnu dinamiku u društvu Bosne i Hercegovine, gdje različiti stavovi o ulozi vjerskih zajednica u donošenju zakona i politika vezanih za LGBTI prava mogu uticati na društvene, zakonodavne i političke procese. Neumanjiva je važnost religije i vjerskih vrijednosti u društvu, pogotovo bosanskohercegovačkom, te značaj koji ona ima u kontekstu poštivanja nacionalnih i etničkih identiteta, tradicije i kulture. Poštivanje različitosti identiteta upravo je dodatni poticaj da se društvo pozabavi izazovima usklađivanja vjerskih učenja sa savremenim konceptima ljudskih prava i inkluzivnosti, te da se adresira potreba za dijalogom i razumijevanjem između različitih društvenih grupa.

3.6.4. Političke stranke i podrška LGBTI ljudskim pravima

Jednako kao i stavovi vjerskih zajednica, stavovi političkih stranaka, tačnije njihovog rukovodstva i istaknutih članova/ica, značajno doprinose prihvatanju ili kršenjima ljudskih prava LGBTI osoba u BiH. Kao što je već spomenuto, atmosferi ksenofobije, huškanja i zastrašivanja koja je kulminirala napadom na organizatore/ice i posjetitelje/ke prvog Queer Sarajevo Festivala 2008. godine uveliko su doprinijele izjave čelnika političkih stranaka aktivnih u Federaciji BiH koji su pozivali na odbranu tradicionalnih vrijednosti i morala.

Da uticaj političkih čelnika i dalje može dovesti do nasilnih reakcija građana/ki, pokazuju i već spomenuti napadi na LGBTI zajednicu i aktiviste/kinje koji su se dogodili u Banjoj Luci u martu 2023. godine. Ti napadi su na vidjelo iznijeli nedostatak reakcije i podrške institucija, te duboko ukorijenjenu homofobiju u javnoj i institucionalnoj sferi. Ovi napadi su uslijedili netom nakon izjava gradonačelnika Banje Luke protiv održavanja povorke ponosa, kao i homofobnih izjava predsjednika Republike Srpske, što je dodatno zaoštrilo atmosferu i stvorilo nepovoljne uvjete za djelovanje LGBTI aktivista/kinja.

Prisustvo čelnika političkih stranaka na svakoj dosadašnjoj povorci ponosa mediji ne samo da su ispratili već su upravo to pretpostavljali i kao preduslov za njeno odvijanje bez incidenata.

Stavovi političkih stranaka prema ljudskim pravima LGBTI osoba, međutim, oblikovani su i percepcijom političkih stranaka o broju glasača koje će njihova podrška LGBTI osobama potencijalno odbiti ili privući.

U tom kontekstu istraživanje iz 2015. godine³⁸ pokazalo je da bi podrška političke stranke LGBTI ljudskim pravima potencijalno dovela do toga da 52% ispitanika/ca odustane od glasanja za tu stranku, dok bi samo 6% njih ovakva podrška potakla da za nju glasaju. Regionalno istraživanje iz 2023.³⁹ pokazalo je promjenu svijesti glasača te utvrdilo da bi podrška političke stranke LGBTI ljudskim pravima odbila 41% ispitanika/ca, dok bi njih 17% potakla da glasaju za tu stranku.

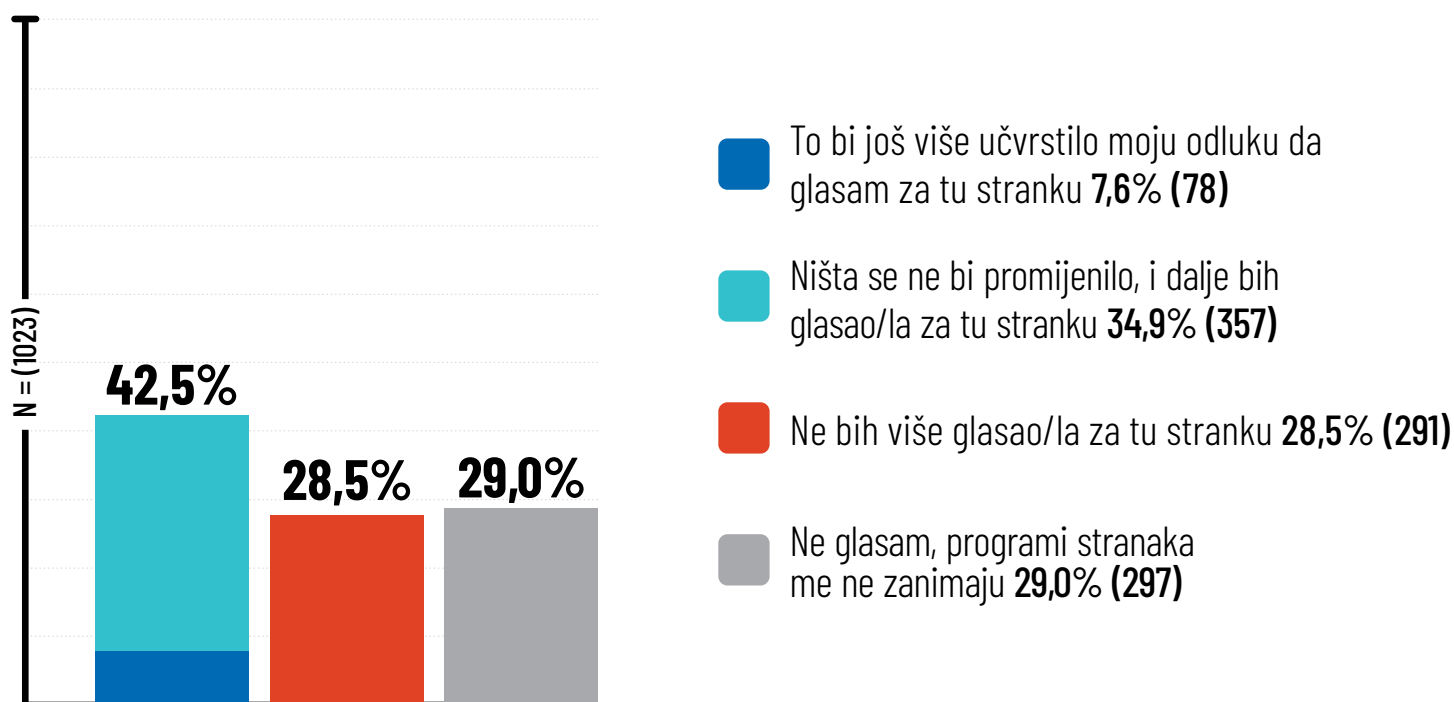
Ovo istraživanje željelo je ispitati stavove glasača/ica o tome da li bi potencijalna podrška LGBTI ljudskim pravima i njihovo uključivanje u svoj program doveli do toga da ne glasaju za stranku za koju

³⁸NDI Public Opinion Poll in the Balkans on LGBTI Communities." Ndi.Org. October 28, 2015. <https://www.slideshare.net/NDIdemocracy/ndi-public-opinion-poll-in-the-balkans-on-lgbti-communities>.

³⁹Amarildo Fecanji. 2023. Attitudes towards LGBTQ+ People in the Western Balkans. Analytical Report of Public Opinion Poll. ERA - LGBTI Equal Rights Association for the Western Balkans and Turkey.

inače glasaju. U ovakvom slučaju čak 42,5% ispitanika/ca i dalje bi glasalo za istu stranku, dok bi njih 28,5% ovakav potez ipak odbio.

Ako bi politička stranka za koju Vi glasate uključila u svoj program i LGBTI prava, kako bi to uticalo na Vas?

Čak 29% ispitanika/ca navelo je da ne glasa, te da ih ne zanimaju programi stranaka, što ostavlja prostor za pitanje da li bi neki drugi vid podrške ljudskim pravima LGBTI osoba potencijalno doveo do promjene njihovih stavova prema glasanju.

Iako rezultati ukazuju na pozitivan pomak i prihvatanje neophodnosti opredjeljivanja političkih stranaka o LGBTI ljudskim pravima, neophodno je da i same stranke ulože dodatan napor da svojim glasačima/cama približe tematiku ljudskih prava LGBTI osoba te neophodnosti i mehanizama zastupanja raznolikih društvenih interesa u demokratskom društvu u cilju postizanja pravičnijeg i ravnopravnijeg društva za sve.

3.6.5. Ključni akteri u borbi protiv homofobije u društvu

U sklopu samog istraživanja, a radi razumijevanja uloge koju ispitanici/e dodjeljuju različitim društvenim akterima i institucijama, dodatno su ispitani njihovi stavovi o tome koji akteri koji se bave ljudskim pravima, njihovom zaštitom i poštivanjem trebaju imati najvažniju ulogu u borbi protiv homofobije.

Prema prethodnim nalazima koji su potcrtali značaj i učinak koji su konstantno informisanje i dostupnost relevantnih izvora imali na poznavanje pojma LGBTI, te s obzirom na visok nivo ispitanika/ca koji medijsko izvještavanje vide kao profesionalno i pozitivno, ne čudi da je čak 26,7% ispitanika najvažniju ulogu dodijelilo upravo medijima. Na drugom mjestu (18,5%) nalaze se obrazovne institucije, što također možemo tumačiti u svjetlu prepoznavanja neophodnosti informisanja kroz prave i provjerljive izvore. Treće mjesto, uz oko 15% ispitanika/ca koji su se opredijelili za ovaj odgovor, pripalo je Ministarstvu za ljudska prava, izbjeglice i raseljena lica BiH i nevladinim organizacijama, dok je prema mišljenju 13% ispitanika/ca, dakle na četvrtom mjestu, to Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH.

Policija, tužilaštva i sudovi nisko su na listi ovih aktera, a prije njih ispitanici/e su kao najvažnije aktere identifikovali i međunarodne organizacije i političke partije. Čak 14,3% ispitanika/ca misli da se niko ne bori dovoljno protiv homofobije u društvu, a njih 18,4% smatra da nema potrebe da se institucije uopće bore protiv homofobije u društvu.

Koji akteri, prema Vašem mišljenju, imaju najvažniju ulogu u borbi protiv homofobije u društvu?

	n	%
Obrazovne institucije	189	18,5%
Ministarstvo za ljudska prava i manjine	152	14,9%
Nevladine organizacije	151	14,8%
Mediji	273	26,7%
Međunarodne organizacije	113	11,0%
Ombudsman za ljudska prava	134	13,1%
Policija	55	5,3%
Tužilaštva i sudovi	55	5,4%
Političke partije	72	7,1%
Mislim da se niko ne bori dovoljno protiv homofobije u društvu	147	14,3%
Mislim da nema potrebe da se bilo kakva institucija bori protiv homofobije	189	18,4%
Nešto drugo	21	2,0%
Ne znam	133	13,0%

Nalazi dobijeni kroz odgovore na ovo pitanje upućuju na to da ispitanici/e borbu protiv homo/bi/trans/interfobije prvenstveno vide kao ulogu aktera koji imaju priliku i mogućnost djelovati na nivo svijesti, informisanosti i znanja društva o LGBTI osobama u BiH.

Tačnije, ispitanici/e su na prvih pet mjesta najvažnijih aktera smjestili one čije su prvenstvene uloge dizanje svijesti, odgoj i obrazovanje, donošenje politika i preporuka te preventivno djelovanje na uzroke neprihvaćenosti i predrasuda prema LGBTI osobama u bh. društvu, što ukazuje na to da ispitanici/e ovog istraživanja kao način unapređenja položaja LGBTI osoba u BiH vide djelovanje na uzroke socijalne distance i postojeće ksenofobije te stvaranje uslova za inkluzivnije društvo za LGBTI osobe, a tek onda primjenu zakona u slučajevima nasilja i diskriminacije.

4. Segmentiranje: interpretacija dobijenih podataka prema demografskim karakteristikama ispitanika/ca

Kako bi se ostvario detaljniji uvid u uzorak ovog istraživanja i pokušale iznaći specifičnosti u odnosu na razmišljanja ispitanika/ca i njihovu podršku prema LGBTI pravima, urađena je segmentacija uzorka. U obzir i analizu uzeto je nekoliko najvažnijih pitanja/oblasti, a na kojima su primijećeni najveći varijabilitet odgovora i veća diskriminativnost među populacijom, a koja se tiču:

- lične ocjene prihvatljivosti LGBTI osoba u svom užem ili bližem okruženju;
- stavova prema javnom eksponiranju i ispoljavanju, povorci ponosa te percepciji LGBTI osoba, u kontekstu prava i jednakosti;
- stavova o tome da li su LGBTI osobe bolesne ili ne.

Na osnovu odgovora na ova pitanja te njihovom kombinacijom formirale su se najprije podgrupe s obzirom na različite kategorije odgovora, a potom i ukupni segmenti s obzirom na sličnost stavova i percepcija. Tako, na osnovu lične ocjene prihvatljivosti LGBTI osoba u svom užem ili bližem okruženju, populacija je podijeljena na tri kategorije:

- ne prihvataju (potpuno ili donekle ne prihvataju LGBTI u svim odnosima);
- niti, niti (različit nivo prihvatljivosti LGBTI s obzirom za moguće odnose);
- prihvataju (potpuno ili donekle prihvataju LGBTI u svim odnosima).

S obzirom na stavove prema javnom eksponiranju i ispoljavanju, paradi ponosa te percepciji LGBTI osoba u kontekstu prava i jednakosti, populacija je podijeljena na one koji se:

- ne slažu (potpuno ili donekle se ne slažu sa bilo kojim oblicima ispoljavanja);
- niti, niti (različit nivo slaganja na pojedinim stavkama);
- slažu (potpuno ili donekle slaganje sa svim ili većinom ispoljavanja, eksponiranja, paradom i drugim stavkama).

Na osnovu stava o tome da li su LGBTI osobe bolesne i da li ih treba liječiti, populacija je podijeljena na tri kategorije s obzirom na to da li smatraju da LGBTI osobe:

- jesu bolesne i da trebaju liječenje;
- nisu bolesne i ne trebaju liječenje;
- ne znaju, nemaju stav.

Kroz ovaj pristup identifikovano je ukupno pet segmenata ili grupa stavova unutar istraživanja. Ovi segmenti odražavaju raznolikost mišljenja unutar društva i pružaju dublji uvid u kompleksne stavove prema LGBTI tematici.

Predstavljena segmentacija uzorka ispitanika/ca i grupe kreirane na osnovu sličnih tendencija u odgovaranju ne služe kao zadata klasifikacija pojedinih društvenih grupa, već nude uvid u okolnosti i kontekst u kojem oni žive, djeluju i formiraju mišljenja i stavove. Samim tim, predstavljeni nalazi ne predstavljaju karakterizaciju društvenih grupa već alat za interpretaciju i lakše kreiranje informativnih kampanja i sadržaja kojima se svakoj od tih grupa mogu približiti LGBTI teme, u skladu s njihovim interesovanjima i htijenjima.

SEGMENTI: Anti LGBTI, Pasivno protiv LGBTI, Neutralni, Pasivno naklonjeni LGBTI i Pro LGBTI

ANTI LGBTI

17%

ispitanika/ca pripada ovom segmentu koji u potpunosti ima anti LGBTI stavove – kategorično ih ne prihvataju u svom užem ili širem okruženju, niti bilo kakvo javno eksponiranje. Smatraju da je to bolest i da se trebaju liječiti (kod psihijatra, vjerskog službenika, izolirati ih). Ne bi reagovali u slučaju nasilja. Mišljenja su da LGBTI zajednica nema problema i da se o njima previše govori u javnosti – pozitivno i zagovarački. Češće navode da ne poznaju niti jednu LGBTI osobu, niti da su upoznati sa pravima LGBTI osoba, ali misle da se ona poštuju. Protiv su legalizacije istospolnog partnerstva i drugih prava. Smatraju da se vjerske zajednice trebaju pitati po pitanju LGBTI osoba. Potpuno su protiv povorke, ne podržavaju javno eksponiranje i smatraju da je to bolest.

Među ovim segmentom statistički je značajno više muškaraca, osoba mlađe dobi (18-29). Prema radnom statusu su studenti, školarci ili domaćice. Žive značajno više u Zeničko-dobojskom kantonu i Bosansko-podrinjskom kantonu i ostatku RS-a te generalno u ruralnim dijelovima BiH. Religiozni su i po pitanju političkog usmjerenja uglavnom su autokrati ili politički neopredijeljeni.

PASIVNO PROTIV LGBTI

21%

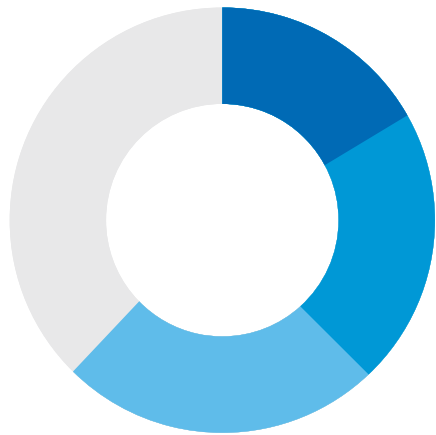

ispitanika/ca pripada segmentu koji karakterišu negativni stavovi prema LGBTI zajednici – ne prihvataju ih u svom užem ili širem okruženju niti javno eksponiranje, ali nisu toliko isključivi. Nisu u potpunosti sigurni da su LGBTI osobe bolesne. Reagovali bi u slučaju nasilja nad pripadnicima LGBTI zajednice. Mišljenja su da LGBTI zajednica nema posebnih problema, da se njihova prava uglavnom poštuju. Protiv su legalizacije istospolnog partnerstva. Nisu isključivi po pitanju nekih prava koja bi trebale imati LGBTI osobe. Nisu u potpunosti uvjereni da se vjerske zajednice trebaju pitati o ovoj tematici. Protiv su povorke.

Ovaj segment se sastoji većinom od osoba starije dobi, između 45 i 60 godina. Značajan broj njih dolazi iz Tuzlanskog i Posavskog kantona te regije Doboje i Distrikta Brčko. Ove osobe su religiozne i politički neopredijeljene.

NEUTRALNI

24%

ispitanika/ca čini neutralni segment, koji uglavnom izražava neutralne stavove ili suzdržanost u vezi sa prihvatanjem LGBTI osoba u svom okruženju i njihovim javnim izražavanjem. Njihovi stavovi nisu ekstremni i često pokazuju umjereno slaganje ili neslaganje s određenim aspektima vezanim za LGBTI zajednicu. Nisu sigurni da li poznaju neku LGBTI osobu iako bi ih/je vjerovatno prihvatili, ali ne bi željeli otvoreno razgovarati o tome. Također, nisu sigurni da li su LGBTI osobe bolesne ili ne. Uglavnom nisu upoznati sa pravima LGBTI osoba i nisu sigurni da li su ta prava poštovana. Nisu se potpuno odlučili za stav o legalizaciji istospolnih partnerstava, ali uglavnom podržavaju prava LGBTI osoba. Ova grupa nema jasan stav o ulozi vjerskih zajednica u ovom kontekstu.

Identifikovani segment pretežno uključuje žene, kao i osobe u dobi od 30 do 44 i preko 60 godina. Osim toga, primjećuje se veći broj domaćica među ovim osobama. Većina ovih ispitanika/ca živi u Srednjobosanskom kantonu i ostatku Republike Srpske. Nisu jasno određeni prema religijskim uvjerenjima i donekle su nesigurni po pitanju političkih preferencija.

PASIVNO NAKLONJENI LGBTI

26%

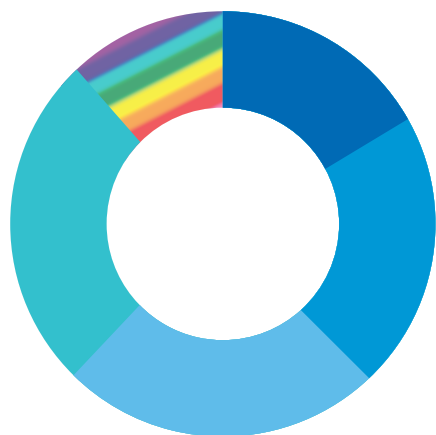

ispitanika/ca čini segment koji uglavnom prihvata LGBTI osobe u svom užem ili širem okruženju i podržava donekle javno eksponiranje. Većinom smatraju da to nije bolest. Uviđaju probleme sa kojim se suočava LGBTI zajednica i smatraju da se ne govori previše u javnosti. Poznaju lično LGBTI osobe, ali nisu u potpunosti sigurni da li bi stali u njihovu odbranu. Donekle bi podržali i prihvatili da im je dijete LGBTI osoba. Donekle su upoznati sa pravima LGBTI osoba, i dijelom misle da se ne poštuju. Podržavaju da LGBTI osobe imaju određena prava. Dijelom smatraju da se vjerske zajednice ne trebaju pitati po pitanju LGBTI osoba. Nisu u potpunosti za povorku.

Segment obuhvata osobe u starosnoj dobi od 45 do 60 godina. Među njima je primjetno veći broj penzionera. Većina ovih osoba živi u Unsko-sanskom kantonu i regiji Banje Luke, uglavnom u urbanim dijelovima Bosne i Hercegovine. Nisu posebno religiozni. Kada je riječ o političkom usmjerenju, prevladavaju demokratski stavovi među njima.

PRO LGBTI

12%

ispitanika/ca se nalazi u segmentu koji u potpunosti prihvata LGBTI osobe u svom užem ili širem okruženju i podržava javno eksponiranje. Ne smatraju da je to bolest. Uviđaju probleme sa kojima se suočava LGBTI zajednica i smatraju da se ne govori previše u javnosti, a kad se govori, to je negativno, kritički, senzacionalistički. Poznaju lično LGBTI osobe i stali bi u njihovu odbranu. Podržali bi i prihvatili da im je dijete LGBTI osoba. Upoznati su sa pravima LGBTI osoba i misle da se ne poštuju. Podržavaju da LGBTI osobe imaju sva prava, te podržavaju legalizaciju istospolnog partnerstva, promjenu spola itd. Smatraju da se vjerske zajednice ne trebaju pitati po pitanju LGBTI osoba. Podržavaju povorku i planiraju svoje prisustvo.

Ovaj segment značajno više čine žene, te osobe u dobi od 45 do 60 godina. Primjetan je veći broj nezaposlenih među njima. Žive u Sarajevu i regiji Banje Luke te u urbanim dijelovima BiH. Uopće nisu religiozni i, prema političkim stavovima, potpuno su demokratski orijentisani.

5. ZAKLJUČAK

Ovo istraživanje o stavovima javnog mnijenja o LGBTI osobama u BiH i njihovim ljudskim pravima pokazuje da 91,5% ispitanika/ca poznaje ovaj pojam i razumije njegovo značenje. Direktni kontakt i lično poznavanje LGBTI osoba nedvojbeno doprinose promjeni stavova i svijesti o LGBTI pitanjima. Poređenjem nalaza ovog istraživanja sa prethodnim, potvrđen je pozitivan trend u poznavanju LGBTI osoba u bližem okruženju: čak 45,6% ispitanika/ca izjavilo je da lično poznaje LGBTI osobu.

Istraživanje također ukazuje na značajnu promjenu stavova opće populacije u shvatanju seksualne orijentacije i rodnog identiteta. Samo 35,3% ispitanika/ca smatra LGBTI osobe bolesnima, dok 41,8% vjeruje da LGBTI osobe nisu bolesne i da ih ne treba liječiti. Nadalje, istraživanje pokazuje da bi čak 33,1% ispitanika/ca podržalo LGBTI osobe iz svog bližeg okruženja nakon što bi se autovale, dok bi ih 28,1% prihvatilo, ali izbjegavalo daljnje razgovore o tome.

U kontekstu porodičnih odnosa, prihvatanje opada. Za 34% ispitanika/ca još uvijek je neprihvatljivo da im član/ica porodice bude LGBTI osoba, a ta se rezistencija pojačava kada su u pitanju njihova vlastita djeca. Konkretno, 43% ispitanika/ca smatra neprihvatljivim da njihovo dijete bude LGBTI osoba. Svejedno, većina reakcija bila bi nenasilna uvjerenja i razgovori, s 53% njih koji bi pokušali uvjeriti dijete da je to pogrešno.

Ukupno gledajući, ovo istraživanje otkriva da i dalje postoje različite perspektive unutar bh. društva u pogledu LGBTI tema, a stavovi se kreću od pozitivnih i neutralnih do negativnih i konfliktnih prema LGBTI osobama. Važno je istaknuti da samo 11% ispitanika/ca ima izrazito negativne stavove, a samo 13% njih smatra da LGBTI osobe trebaju terapiju. Svi ovi nalazi potvrđuju nužnost daljnje edukacije i senzibilizacije javnosti.

6. Preporuke

MEDIJI:

- Uvođenje inovativnih strategija: medijske kuće i profesionalci/ke u BiH trebaju razviti i primijeniti nove pristupe kako bi se postigle transformativne promjene u izvještavanju o LGBTI temama, uključujući saradnju s civilnim sektorom i LGBTI aktivistima/kinjama za dublje razumijevanje i vjerodostojnije prikazivanje LGBTI tema.
- Kreiranje digitalnog repozitorija: uspostavljanje digitalnog resursnog centra pružilo bi medijskim profesionalcima/kama brz pristup pouzdanim informacijama, istraživanjima i sadržajima, čime bi se potaklo kvalitetno izvještavanje kao i raznovrsnost medijskih formata na temu LGBTI prava.
- Multimedijalne edukacije i storytelling: kontinuirane i dostupne dinamičnije edukacije koje uključuju multimedijalne sadržaje i storytelling, kako bi se empatija i razumijevanje društva razvijali kroz dijeljenje ličnih priča i iskustava LGBTI osoba u BiH.
- Dvosmjerna komunikacija: stvaranje mehanizma za neprekidno prikupljanje povratnih informacija od LGBTI zajednice omogućilo bi medijskom sektoru da se na odgovarajući način prilagodi i osigura bolje izvještavanje i odnose s publikom.
- Inkluzija i diverzitet u medijima: poticanje diverziteta i inkluzije unutar redakcija, uključujući zapošljavanje LGBTI novinara/ki i urednika/ca, te planske intervencije u uređivačkim politikama doprinijet će autentičnosti i kvaliteti izvještavanja kao i promovisanju uravnoteženih i nepristranih narativa.

VJERSKE ZAJEDNICE:

Poticanje međureligijskog dijaloga i edukacije: uspostavljanje platforme za međureligijski dijalog koja bi okupila predstavnike vjerskih zajednica, aktiviste/kinje za LGBTI prava i zagovornike/ce ljudskih prava, ali i LGBTI vjernike/ce. Ova platforma može pružiti prostor za otvorene diskusije, dijeljenje perspektiva i zajedničke napore kako bi se smanjio jaz između vjerskih učenja i modernih koncepata ljudskih prava. Radionice, seminari i kampanje informisanja mogli bi pomoći u obrazovanju vjerskih lidera i sljedbenika/ca o važnosti inkluzivnosti, poštivanju različitosti i pozitivnom uticaju podrške LGBTI pravima na društvenu koheziju.

Angažman u vjerskim zajednicama: razvijanje ciljane strategije angažmana kako bi se unaprijedio inkluzivni pristup unutar vjerskih zajednica i potakle diskusije o pomirenju vjere sa prihvatanjem LGBTI osoba. Potrebna je saradnja između LGBTI organizacija i vjerskih lidera koja bi rezultirala edukativnim materijalima koji se bave netačnim shvatanjima i kako bi se istakle zajedničke vrijednosti saosjećanja, empatije i nenasilja. Isticanje pozitivnih primjera, poput podrške koju su pokazali neki vjerski lideri tokom događaja poput povorke ponosa, može služiti kao primjer koji potiče slične stavove i temelj za budući dijalog i saradnju.

Promocija inkluzivnih teoloških interpretacija: poticanje i podržavanje vjerskih učenjaka koji su spremni istražiti inkluzivne teološke interpretacije u skladu s modernim shvatanjima ljudskih prava i društvene pravde. Pružanje resursa za istraživanje, publikacije i javne rasprave koje će predstaviti alternativne poglede i interpretacije unutar vjerskih tekstova o LGBTI pravima i prihvatanju.

POLITIČKE STRANKE:

- **Senzibilizacija političkog liderstva:** organizovanje obaveznih obuka i radionica o LGBTI pitanjima za članove/ice rukovodstva političkih stranaka. Ove edukacije bi trebale osigurati bolje razumijevanje kompleksnih izazova s kojima se LGBTI osobe suočavaju i potrebu za zaštitom njihovih prava, te osigurati da rukovodstvo prati napredak koji su kroz slične edukacije napravili pojedine članice i članovi, kao i stvoriti podlogu za zagovaranje za unapređenje politika unutar stranaka u kontekstu ljudskih prava LGBTI osoba.
- **Institucionalno zagovaranje:** uspostavljanje mehanizama unutar političkih stranaka za zagovaranje LGBTI prava. Ovo uključuje izradu konkretnih politika, deklaracija i akcionih planova kojima se stranke obavezuju na podršku i zaštitu prava LGBTI osoba. Redovna evaluacija napretka i transparentno izvještavanje o ovim naporima mogu pomoći u pozivanju na odgovornost stranaka i građenju povjerenja sa LGBTI zajednicom.
- **Jačanje političke podrške na događajima:** iniciranje aktivnog sudjelovanja članova/ica političkih stranaka na LGBTI događajima, kao što su povorke ponosa. Ovo će poslati snažnu poruku podrške LGBTI zajednici i ljudskim pravima. Prisustvo političara/ki na ovim događajima može pomoći u stvaranju atmosfere inkluzivnosti i tolerancije te poslati jasnu poruku da se nasilje i diskriminacija neće tolerisati.

POVORKA PONOSA:

Edukacija i podizanje svijesti o važnosti i značaju povorke: organizovanje informativnih kampanja usmjerenih na komuniciranje svrhe i ciljeva povorke ponosa. Kroz radionice, kampanje i medijske materijale potrebno je naglasiti da je povorka sredstvo za izražavanje nezadovoljstva, ukazivanje na nepravdu i borbu za ljudska prava LGBTI osoba.

Dijalog i inkluzija: kreiranje platforme za otvoren dijalog između organizatora/ica povorke i skeptičnih građana/ki (movable middle) kroz organizovanje okruglih stolova, javnih debata i panel-diskusije gdje se mogu izraziti zabrinutosti, postaviti pitanja i razmijeniti stavovi.

Promocija pozitivnih iskustava i uticaj povorke: promovisanje pozitivnih iskustava i doprinosa povorke ponosa društvu kroz medijske priče, dokumentarce i društvene kampanje, uz primjere kako su povorke doprinijele povećanju vidljivosti LGBTI osoba, smanjenju stigme te poticanju promjena u društvenim normama i stavovima.

RODITELJI I DJECA:

● Jačanje mreže podrške roditeljima i porodicama: jačanje dosega programa podrške za roditelje i članove/ice porodica LGBTI osoba kroz radionice, grupe za razgovor i resurse koji omogućavaju ovim osobama da dijele iskustva, informacije i podršku.

● Edukacija i kampanje za senzibilizaciju: provođenje edukativnih kampanja i organizovanje javnih događaja usmjerenih na senzibilizaciju šire populacije o potrebi podrške porodicama LGBTI osoba. Jačanje svijesti o izazovima s kojima se suočavaju ove porodice te o važnosti porodičnog prihvatanja i podrške kroz medije, društvene mreže i lokalne događaje kako bi se razbijale predrasude i doprinijelo stvaranju tolerantnijeg društvenog okruženja s više razumijevanja.

● Lične priče kao instrument promjene: promovisanje ličnih priča roditelja LGBTI osoba kako bi se humanizirala njihova iskustva i osvijestila javnost o njihovim izazovima i putovanjima ka prihvatanju, te o njihovim strahovima i nadama za njihovu LGBTI djecu. Kroz videe, članke, intervjue i kampanje ojačati platformu koja omogućava roditeljima da podijele svoje priče o podršci i razumijevanju, što može osnažiti i druge roditelje te doprinijeti transformaciji stavova i širenju pozitivnih poruka o inkluziji.

OBRAZOVNE INSTITUCIJE:

Edukacija za razumijevanje i inkluziju: organizovanje obrazovnih programa za obrazovno osoblje i provođenje kampanja za podizanje svijesti o LGBTI osobama i njihovim izazovima, s fokusom na promovisanje razumijevanja, empatije i inkluzije u obrazovanju kako bi se prevladale predrasude i stigmatizacija.

Socijalni angažman i borba protiv homofobije: ohrabrivanje aktivizma i proaktivnosti obrazovnih institucija koje se već bore protiv homofobije, transfobije i diskriminacije LGBTI osoba kroz konkretna priznanja, podršku u zajedničkim inicijativama, javnim istupima i potencijalnu dodjelu priznanja za inkluzivnost.

Obuka za kulturnu osjetljivost: razviti interdisciplinarni pristup koji bi uključivao obrazovne institucije, strukovna udruženja i pružatelje psihosocijalne i zdravstvene skrbi kako bi se kreirala sveobuhvatna obuka za kulturnu osjetljivost koja se bavi jedinstvenim potrebama i izazovima sa kojima se suočavaju LGBTI osobe.

Uključivanje različitih društvenih segmenata: provođenje kampanja informisanja o neophodnosti inkluzije i sudjelovanja različitih društvenih grupa u procesima obrazovanja i informisanja o LGBTI pitanjima. Posebno se trebaju imati u vidu segmenti koji su skloniji razumijevanju i podršci, kao što su roditelji LGBTI djece, koji mogu biti snažni saveznici i zagovarački glas u obrazovnim institucijama. Potrebno je potaći ih na dijalog i razmjenu mišljenja kako bi se stvorila pozitivna atmosfera za inkluziju u obrazovnim sredinama.

ISTOSPOLNA PARTNERSTVA:

Jačanje svijesti o pravima LGBTI osoba: organizovanje kampanja i edukativnih programa kako bi se povećala svijest opće populacije o pravima LGBTI osoba. Potrebno je osvijetliti pojedinačne aspekte prava na porodični život posebno se usmjeravajući na podršku zdravstvenoj skrbi, posjetama u bolnici te nasljeđivanju imovine i penzije, s obzirom na to da oni uživaju veću podršku javnosti. Podizati svijest javnosti o pravnim aspektima sklapanja životnih zajednica.

Dijalog i razmjena mišljenja: kreiranje platforme za dijalog i razmjenu mišljenja između različitih društvenih grupa kako bi se razjasnile nedoumice i suprotstavljeni stavovi, naročito ohrabrujući konstruktivne diskusije o pitanjima kao što su pravo na starateljstvo i usvajanje djece kako bi se postiglo razumijevanje i smanjila polarizacija. Preporučuje se koristiti lične priče kao instrument promjene i prenošenja iskustava postojećih porodica istospolnih parova s djecom u BiH radi stvaranja empatije i potencijalne mobilizacije jače podrške populacije koja iskazuje podršku u ovom segmentu.

Zastupanje prava na institucionalnoj razini: jačati javnu političku i institucionalnu podršku insistirajući da prava manjina ne smiju biti podložna javnom mnijenju, već se moraju temeljiti na međunarodnim obavezama i načelima jednakosti i poštivanja ljudskih prava. Konkretnije jačati ljudskopravaški diskurs institucija i političkih stranaka u komuniciranju rada na LGBTI ljudskim pravima izbjegavajući afektivne i moralne argumente.

TRANSRODNOST:

Podizanje svijesti i edukacija o transrodnim pitanjima: intenzivirati edukativne programe i kampanje koje imaju za cilj podići nivo svijesti i razumijevanja o pravima transrodnih osoba u BiH te pojednostaviti javnosti kompleksnost pitanja vezanih za promjenu oznake spola u ličnim dokumentima kao i aspekte medicinske prilagodbe spola. Naglasiti važnost inkluzije i podrške za transrodne osobe te koristiti lične priče transrodnih osoba iz BiH kao platformu za otvaranje dijaloga i mobiliziranje podrške za nastavak rada na ovim pitanjima, čime bi se radilo na razbijanju postojećih negativnih narativa i plasiranju pozitivnih narativa o transrodnosti u medije i javnost.

Angažovanje LGBTI zajednice: otvaranje dijaloga unutar LGBTI zajednice o pravima transrodnih osoba i podršci koja im je potrebna kroz događaje, platforme i druge formate koji će omogućiti razgovor o ovim pitanjima, razbijati predrasude i stereotipe unutar zajednice te poticati na solidarnost i zajedničku akciju za zaštitu prava transrodnih osoba.

Otvaranje diskusije o savezništvu i TERF pokretu u regiji unutar bh. ženskog pokreta: kreiranje uslova za otvorenu diskusiju sa ženskim pokretom u BiH o njihovim stavovima prema transrodnim osobama, kreiranje zajedničkih akcija i strategija za suzbijanje TERF narativa.

KONVERZIVNE TERAPIJE:

- Kampanje javnog informisanja: kreiranje kampanja informisanja za edukaciju javnosti o opasnostima konverzivne terapije i njenim štetnim posljedicama po LGBTI osobe kroz različita sredstva informisanja kako bi se osigurao što veći doseg poruka kampanje.
- Saradnja sa stručnjacima za mentalno zdravlje: unaprijediti saradnju sa stručnjacima za mentalno zdravlje, organizacijama i institucijama kako bi se razvijene smjernice i resursi koji jasno definišu etičke i podržavajuće pristupe radu sa LGBTI osobama primjenjivali u svim institucijama i potencijalno institucionalizirali unutar nadležnih ministarstava/ustanova/resora i bili osnov za kontinuirane edukacije.
- Podrška LGBTI osobama: održavati postojanje sigurnih prostora gdje LGBTI osobe mogu potražiti podršku, savjetovanje i resurse vezane za svoje mentalno zdravlje.
- Uključivanje i osnaživanje zajednice: organizovanje tematskih radionica, seminara i panel-diskusija kojima bi se osvijetlilo pitanje konverzivne terapije unutar LGBTI zajednice i šireg društva. Osnažiti LGBTI osobe da podijele svoje priče i iskustva vezana za konverzivnu terapiju da bi se podigla svijesti o njenom provođenju u BiH i posljedicama koje ima na život i dobrobit zajednice.
- Mapiranje štetnih praksi konverzivne terapije u BiH: provesti sveobuhvatno istraživanje kojim će se mapirati prakse provođenja konverzivne terapije u BiH, identificirati akteri koji ove terapije provode i podržavaju te rasvijetliti negativne posljedice koje one imaju po LGBTI osobe u BiH.

O Sarajevskom otvorenom centru

Sarajevski otvoreni centar (SOC) radi na unapređivanju ljudskih prava, posebno položaja i ljudskih prava LGBTI osoba i žena u Bosni i Hercegovini, i to interpretacijom, predstavljanjem i zastupanjem autentičnih iskustava osoba koje trpe kršenja ljudskih prava i neravnopravan položaj te zagovaranjem pravnih, političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih promjena u svim oblastima života. Ovdje ćemo istaći samo neka postignuća koja se odnose na ravnopravnost LGBTI osoba i žena. Pored psihosocijalnog i pravnog savjetovanja, nastavili/e smo voditi jedini LGBTI medij u državi – portal www.lgbti.ba. Organizovali/e smo treninge: za policiju, tužilaštva i sudove, s fokusom na teme zločina iz mržnje, govora mržnje i primjene antidiskriminacionog prava; za medicinske stručnjake/stručnjakinje i zdravstvene radnike i radnice, s fokusom na trans- specifičnu i trans-inkluzivnu prilagodbu spola; za stručnjake/inje iz oblasti mentalnog zdravlja i socijalne zaštite; za LGBTIQ zajednicu. Intenzivno smo radili/e na stvaranju lokalne institucionalne mreže podrške LGBTI osobama u Sarajevu, Tuzli, Zenici, Mostaru, Prijedoru, Bijeljini, na unapređenju seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, prava radnika/ca u vezi s porodijskim/roditeljskim odsustvom, na uvođenju rodno senzitivnog jezika u parlamente i univerzitete, usvajanju i implementaciji kantonalnih gender akcionih planova, ali i podizanju svijesti o rodno zasnovanom nasilju u BiH.

Tokom proteklih godina nekoliko naših zakonodavnih i policy inicijativa ušlo je u vladinu ili parlamentarnu proceduru. Svoj zagovarački fokus usmjerili smo na pitanja politika za ravnopravnost žena i LGBTI osoba u BiH, na pitanja reproduktivnih prava žena i muškaraca, roditeljstva u kontekstu usklađivanja privatnog i poslovnog segmenta života, slobode okupljanja LGBTI osoba i unapređivanja institucionalnog okvira za zaštitu od nasilja i diskriminacije, te namjeravamo da nastavimo rad na pitanjima koja se tiču transrodnih osoba, interspolnih osoba, istospolnih zajednica, njihove društvene inkluzije, ali i položaja LGBTI osoba u obrazovanju, zdravstvu, radu i zapošljavanju. Tokom proteklih godina provodili smo i medijske kampanje koje su dosegle preko milion bh. građana i građanki, a organizovali smo i LGBTI filmski festival Merlinka, koji od 2021. godine postaje lokalni festival Kvirhana, u saradnji sa Tuzlanskim otvorenim centrom.

Ova publikacija izlazi u okviru edicije “Ljudska prava”, koju objavljuje Sarajevski otvoreni centar.

Spisak srodnih publikacija iz edicije "Ljudska prava"

U ediciji Ljudska prava objavljujemo različite izvještaje, tekstove i publikacije koji se tiču ljudskih prava žena, lezbejki, gej, biseksualnih, transrodnih i interspolnih osoba.

Neke od publikacija koje je objavio Sarajevski otvoreni centar, a koje se tiču istraživanja vezanih za javno mnijenje LGBTQ+ zajednice su:

1. Amar Numanović (2017). Brojevi koji ravnopravnost znače 2. Analiza rezultata istraživanja problema i potreba LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini u 2017. godini.

Link za verziju na bosanskom jeziku i engleskom jeziku:

[Brojevi koji ravnopravnost znače 2 - BiH](#)

[Brojevi koji ravnopravnost znače 2 - Eng](#)

2. Jasmina Čaušević (2013). Brojevi koji ravnopravnost znače – Analiza rezultata istraživanja potreba LGBT osoba u Bosni i Hercegovini.

Link za verziju na bosanskom jeziku:

[Brojevi koji ravnopravnost znače - BiH](#)

3. Amil Brković, Branko Ćulibrk, Delila Hasanbegović, Dina Bajrektarević, Jozo Blažević (2023). Rozi izvještaj 2023 – Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini.

Link za verziju na bosanskom jeziku i engleskom jeziku:

[Rozi izvještaj 2023 - BiH](#)

[Rozi izvještaj 2023 - Eng.](#)

4. Admira Sitnić, Amina Dizdar, Delila Hasanbegović Vukas (2022). Narandžasti izvještaj 7: Izvještaj o stanju ljudskih prava žena u Bosni i Hercegovini u 2021. godini.

Link za verziju na bosanskom jeziku i engleskom jeziku:

[Narandžasti izvještaj 7 - BiH](#)

[Narandžasti izvještaj 7 - Eng.](#)

5. Lejla Gačanica (2021). Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini.

Link za verziju na bosanskom jeziku:

[Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini - BiH](#)

6. Zlatiborka Popov-Momčinović (2013). "Ko smo mi da sudimo drugima?" Ispitivanje javnog mnijenja o stavovima prema homoseksualnosti i transrodnosti u Bosni i Hercegovini.

Link za verziju na bosanskom jeziku:

["Ko smo mi da sudimo drugima?" - BiH](#)

